

پرسا دابه‌شکرنا سامانین نهفت و گازئی دسیسته‌مین فیدرالی دا (نه‌زموننا هه‌رئما کوردستانی دگهل حکومه‌تا عیراقی دماوی 2005 - 2016)

هاشم محمد سعید رشید زیباری

پشکا ئابووری، کولیزا کارگیری و ئابووری، زانکویا نه‌روز، هه‌رئما کوردستانی-عیراق

((مئزموویا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 30 خزیرانی، 2016، مئزموو ره‌زامه‌ندیا به‌لافکرئی: 25 چریا ئیکئی، 2016))

پوخته

نه‌ف فه‌کولینه ئامازه‌یه ب سه‌ربورا هه‌رئما کوردستانی دگهل حکومه‌تا فیدرال دماوی 2005 - 2016 دا لدوور پرسا سه‌رده‌ریکرنی دگهل سامانین سرۆشتی (نهفت و گازا سرۆشتی) ب تاییه‌تی کو ده‌ستوری هه‌میشه‌یی عیراقی بی ساللا 2005 ب ئاشکرایی ئامازه‌کریه فی پرسی لی چه‌ندین ماددین ده‌ستوری وه‌کو 111 و 112 نه‌روونی پشه‌دیاره سه‌باره‌ت شیوه‌یی مولکداری یا نهفت و گازا سرۆشتی، وینداگرتن ل سه‌ر کینگه‌هین هه‌نوکه‌یی بئتی بی هه‌بوونا ئامازه‌یه‌کی ب کینگه‌هین پاشه‌روژی، زنده‌باری سه‌پاندنا پئگربین یاسایی بین توند ل سه‌ر هه‌رئما کوردستانی سه‌باره‌ت مورکرنا گریه‌ستین نه‌فتی دگهل کومپانین بیانی و مه‌رجی وه‌رگرتنا رازمه‌ندی ژ حکومه‌تا فیدرال، وژ بلتی فی ئیکئی هه‌رده‌م نه‌ف پرسه‌ تیکه‌لی پرسه‌کا سیاسی بوویه و به‌رده‌وام ناکوکیین سیاسی و نه‌بوونا ته‌ناهی و په‌یدا‌بوونا شه‌رین به‌رده‌وام و به‌لاف بوونا ره‌وشه‌نبریه‌کا تاك ره‌وانه بوونه ئه‌جامین دوماهی بو خه‌لکی کو تا نه‌فروژی فه‌رئما وی هه‌ر یا به‌رده‌وامه سه‌ره‌رای کو ئیراقه‌کا نوی په‌یدا بویه پشته‌تی ساللا 2003 و وه‌لاتی پئنگا‌ف به‌ره‌ف ب دیوکراسی بوونا سیسته‌ما سیاسی هه‌نا هه‌رئما کوردستانی ژ ئه‌جامی نه‌بوونا شه‌فافیته‌تی دئیمزاکرن و فروشتنا نه‌فتی دا هه‌ر وه‌کو ئه‌ونه‌یا سیسته‌مه‌کا حوکمرانی یا توندوتاکره‌و مینا هه‌نده‌ک وه‌لاتین نهفت فرۆش خوه‌ نیشاندا‌یه. له‌ورا کیشه‌ دگوه‌ورینا ره‌وشا سیاسی دا نینه‌قه‌ده‌ری وی ئیکئی کو پئدافی یه‌ گوه‌ورین دنیرین و عه‌قلیه‌ت و سه‌رده‌ری یا ده‌سته‌لاتی دا به‌یته‌ کرن ب مفا وه‌رگرتن ژ نه‌زمونین سه‌رکه‌فتیانه بین فیدرالی ل جیهانی و هه‌رئما روژه‌لاتا نایین.

ولدیف نیرینا ئابووری، عیراق هه‌تا نوکه‌ وب درئزاهیا سه‌ربورا خوه‌ ده‌رخستن و فروشتنا نه‌فتی دا مایه‌فه وه‌کو وه‌لاته‌کی مولکاله‌یی (ریعی) و خودان ئابووریه‌کا تاك لایه‌ن، و نه‌ف سامانه‌ مایه‌فه وه‌ک ژنده‌ره‌کی سه‌ره‌کی بو بده‌سته‌ئینانا داهاتی بو بودجا گشتی یا ده‌وله‌تی، و ژ داهاتی نه‌فتی پشکا هه‌رئما کوردستانی وه‌ک (17%) هاتیه‌ دیارکرن، زنده‌باری زالبوونا عه‌قلیه‌ته‌کا ناوه‌ندگه‌رای یا مه‌رکزی ل به‌غدا کو هه‌ر لایه‌ک ده‌سته‌ردانی ژ مافی خوه‌ ناییت بو پشکدارپیکرنا دروست ل دروستکرنا بریارا سیاسی و ئیداره‌کرنا سه‌روه‌ت و سامانین خوه‌یین سرۆشتی، و دخوازن هه‌میشه‌ هه‌رئما کوردستانی خودانا بریارا خوه‌ یا سه‌ره‌خو نه‌ییت دفی بیافی دا.

گرفنا فه‌کولینی

سه‌ره‌رای هه‌بوونا مادده‌یین یاسایی بین تاییه‌ت ب ئیداره‌کرنا سامانین سرۆشتی و دابه‌شکرنا ده‌سته‌لاتان دنه‌فدرا حکومه‌تا فیدرالی و حکومه‌تا هه‌رئمی دا، لی نه‌ف مادده‌یانه ب روونی ئامازه‌ ب هه‌می ده‌سته‌لاتان

ژنده‌ری فی گرفتنی خوه‌ دپرسین سیاسی و ده‌ستوری دا دینته‌فه یا کو هه‌رئما کوردستانی ب په‌یوه‌ندیه‌کا یاسایی دگهل عیراقی مایه‌فه نه‌وژی ده‌ستوری ساللا 2005 کو

کو زیانی بگههینته مافین هەر ئێك ژ عیراق و هەریمما کوردستانی.

3. ئایا ئەگەرین نەپینگریکرن ب دەقین دەستوری (ماددین 111 و 112 وەك نمونە) دزفریته‌فه بو هوکارین یاسای ژ بەر شاشیین ددهستوری دا یان یین هوکارین سیاسی ژ ئەگەری ناکوکیین بەردەوام دناڤهرا حکومەتا فیدرال و حکومەتا هەریممی.

4. ب چ ئاوایه‌کی کیشە و گرتین هەلاویستی دناڤهرا حکومەتا ناوەندی یا فیدرال و حکومەتا هەریمما کوردستانی ژ رۆیی سیاسی و ئابووری و دارایی فه دئینه چاره‌سەرکرن ل بن سیه‌را هەبوونا ئەزموونین سەرکەفتی یین فیدرالی ل جیهانی.

گریمانا فه کولینی

گریمانا فه کولینی دبیژیت کیشە و گرتین سیاسی دناڤهرا حکومەتا فیدرال و هەریمما کوردستانی ئاسته‌نگین سەرەکینه ل بەردەم جیه‌جیکرنا ماددین دەستوری یین تاییهت ب سەرەدەریکرن ب نفت و گازی، زیدەباری هەبوونا پیدڤی یا راسته‌کرنه‌ڤه‌یا ماددین 111 تا 114 یین دەستوری هەمیشەیی چونکه زور مه‌تایهت و نهرمی نواندن تیدا هه‌یه و هەر ئێك ژ حکومەتا فیدرال و حکومەتا هەریممی دکاریت ل‌دیف بەرژەوه‌ندی یا خودیا تاییهت شروڤه‌بکەت.

دەستپێک:

ل‌دیف فه کولینین سیاسی ئابووری ئەڤین گرنگی ب پ‌سا دابه‌شک‌رنا سامانین سروشتی کرین ئاماژی ب خاله‌کا زور گ‌رنگ د‌دهن ئەوژی ئەڤه‌یه کو ئەڤ سامانه د‌بنه مه‌ینه‌تی و ئیش و ئازار بو وه‌لاتین خودان نفت بتاییه‌تی سامانی پ‌زولی کو س‌ر‌ب‌ور و ئەزمونین جوراو جور ه‌نه بومه‌ڤی راستیی خویا دک‌ن مینا ئەزموننا (ئیراقی و لیبیا و فنزویلا ..... ه‌ت‌د).

وکیلگه‌هین پ‌شتی 2005ی کارى د‌ه‌رخستنا نه‌ڤتی ئەنجام داینه نه‌هاتیه ک‌رن وگه‌له‌ك ژ وان پ‌رسان ن‌ه‌روونی پ‌شقه‌دیاره و حکومەتا هەریممی و ه‌کو مافه‌کی یاسایی و دەستوری د‌زانیت کو کارى د‌ه‌رخستنا نه‌ڤتی و سامانین دی یین سروشتی بکەت و ه‌کو مافی مورک‌رنا گ‌ریه‌ستان و ه‌ناردەک‌رنا نه‌ڤتی، و ژ لایه‌کی حکومەتا ناوەندی ب مافی خوه د‌زانیت کو ئاگه‌هداری هەر پ‌ینگ‌اڤه‌کی بیت د‌ڤی واری دا ولی زفرین بو به‌غدا ل‌ده‌می مورک‌رنا گ‌ریه‌ستا د‌گه‌ل کومپانین نه‌ڤتی و شیوه‌یی ه‌ناردەک‌رنی.

گ‌رنگیا فه کولینی

گ‌رنگیا فه کولینی پ‌یداگ‌ریی ل س‌ه‌ر ئەزموننا نو‌ی یا ر‌یڤه‌برنا ده‌سته‌لاتی دک‌ه‌تن ل پ‌شتی قوئاغا 2003ی و په‌سه‌ندک‌رنا ده‌ستوری هەمیشەیی یی عیراقی یی سالا 2005 ی و بریار دان ل س‌ه‌ر سیسته‌می فیدرالی بو دابه‌شک‌رنا ده‌سته‌لاتان دناڤه‌را حکومەتا فیدرال و حکومەتا هەریمما کوردستانی دا ب مفا وەرگرتن ژ ئەزمونین فیدرالی یین سەرکەفتی ل جیهانی، و ئایا ده‌ستوری عیراقی شیاپه وی گ‌ه‌ره‌نتیی به‌رجه‌سته بکەت بو دابه‌شک‌رنا ده‌سته‌لاتان ل‌دیف ده‌قین دەستوری یین تاییهت ب سامانین سروشتی و ژوانا ژى نفت و گ‌ازا سروشتی، ب شیوه‌یه‌کی کو کارىگ‌ه‌ری یا خوه ه‌ه‌بیت ل س‌ه‌ر سه‌قامگ‌یری یا سیاسی و ئابووری ل وه‌لاتی.

ئارمانجا فه کولینی

فه کولین ه‌ه‌ول‌د‌دهت بگه‌هیته ئەڤان ئارمانجا:

1. تا چ‌ه‌ند مافی هەریمما کوردستانی د‌دهستوری عیراقی دا هاتیه سه‌لماندن نه‌خاسمه سه‌بارهت س‌ه‌ردەریک‌رن د‌گه‌ل سامانین سروشتی و مافی گ‌ری‌د‌انا گ‌ریه‌ست و د‌ه‌رخستن و ه‌ناردەک‌رن وب بازارک‌رنا نه‌ڤتی.
2. ده‌ستوری هەمیشەیی عیراقی چ‌ه‌ند ب ئاوايه‌کی زه‌لالیی ماددین تاییهت ب نفت و گ‌ازا سروشتی هاتینه دارژتن بیی

1- نه‌بوونا بنه‌مایه‌کی بو گه‌شه‌پیدانا سه‌ره‌کی وه‌کو (ناسایش‌خوراکی، پیشه‌سازی کرن، نوپکر نه‌ڤه‌یا که‌رتی کشتوکالی، بده‌ست ڤه‌ئینانا که‌له‌کیوونی سه‌رمایه ...)

2- ژ نه‌نجامی هه‌بوونا نه‌ڤتی، ئابووری یا ئیراقی بوویه ئابووریه‌کا مولکانه‌یی (الاقتصاد الریعی) یا بکاربرنی کو بتنی بو پرکرن داها‌تیی گشتی پشت ب داها‌تی نه‌ڤتی گهرم کره‌ و کاربگه‌رین خراب ل‌دیف خورا بجه‌ هیلاینه، و نه‌بکارئینانا ڤی داها‌تی بو پروسه‌یا پیشه‌سازی کرن و نوپکر نه‌ڤه‌یا (مودیرن کرنا) کشتوکالی و گه‌شه‌پیدانا ژیده‌رین دین داها‌تی.

3- زی‌ده‌بوونا قه‌واری بی‌کاری ل ئابووری یا ئیراقی و په‌یدا‌بوونا فشاری ل سه‌ر که‌رتی گشتی (حکومه‌تی) ژ نه‌نجامی وه‌رگرتنا به‌رده‌وام یا بی‌کاران ژده‌رچووین زانکو و په‌یمانگه‌ها کو نه‌نجام دا بی‌کاره‌کا ڤه‌شارتی دروست کره‌.

4- زی‌ده‌بوونا نه‌زمونا ده‌سته‌لاتداران ل سه‌ر جفاکی و پیاده‌کرنا تا‌کره‌ویی دده‌سته‌لاتی، بو مه‌به‌ستا کون‌ترو‌ل‌کرنا کایین ده‌سته‌لاتی و نه‌به‌ره‌ڤ بوون بو نه‌نجام دانا هه‌ر گور‌انکاره‌کا دیمو‌کراسیانه و راده‌ستکرنا ده‌سته‌لاتداری، به‌لکو هه‌ر که‌سه‌کی ده‌سته‌لات و هرگرتی هه‌ولا دای کو هه‌تا هه‌تابی دده‌سته‌لاتی دا بمینیت و سامانی پ‌ترو‌لی بو به‌رژوه‌ندین حیزبی بکاربینیت و هه‌ولا سه‌رکه‌وتکرنا لایه‌نین دی بی بده‌ت (عمونه: ده‌سته‌لاتا سه‌رۆک وه‌زیرین به‌ری نوری مالکی ل ئیراقی بو مونوپول کرنا دوسه‌یا نه‌ڤتی).

5- ژ نه‌نجامی پشت‌به‌ستن ب داها‌تی نه‌ڤتی بو ریڤه‌برنا بودجه یا گشتی یا ده‌وله‌تی و ڤه‌راموشکرنا که‌رتیین دی بین ئابووری، بوویه نه‌گه‌ری به‌رفره‌ه بوونا سیاسه‌تا به‌رفره‌ه کرنا هاوردیان ژ ده‌رڤه‌ی وه‌لاتی، تا جفاکی مه‌ بویه جفاکه‌کی بکاربه‌روژده‌ستدانا هیزا پیش‌برکی‌کرنی دگه‌ل

نه‌ڤه‌نده‌ ژ ی جاره‌کا دی دی بابه‌تی شه‌ریه‌تا ده‌وله‌تی و شیوه‌یی حوکمرانی بیخسته‌ له‌ر گو‌مان و دیڤچوونی نه‌خاسمه‌ ده‌می جیهازی بیروکراتی و ئیداری ل نا‌ڤ وه‌لاتی دا به‌ره‌ڤ نه‌بیت بو گوهورین و نه‌نجامدانا چاک‌سازیان.

ئیک ژ گرفتین وه‌لاتین خودان نه‌فت لاوازی یا سیسته‌ما دیمو‌کراسیه‌تی یه‌ بتایه‌تی بین خودان پ‌ترو‌ل و سامانین دی بین سروشتی کو نه‌شیاینه سه‌رکه‌ڤتنی بده‌سته‌ڤه‌ بین ل ئافاکرنا حوکمی سازیان و شیاین بنه‌جه‌کرنا دیمو‌کراسیه‌تی، و شیاین ڤه‌گو‌هاستنی به‌ره‌ڤ دیمو‌کراسیه‌تی دبیته‌ تشته‌کی روخساری بتنی ژبه‌رکو هی‌زین بی ده‌نگ ل نا‌ڤ ده‌وله‌تی دا ده‌لیڤی دبین بو ب تالان برن و زولم کرن ل مالی گشتی کو دبیته‌ ریگر و پرسگریک ل به‌رده‌م ریفورمین ئابووری، ل به‌رامبه‌ر دا، و ل‌نا‌ڤ جفاکی دا هی‌زه‌ک هه‌یه به‌رده‌وام گفاشتنی ل ده‌سته‌لاتی دکه‌ت وه‌ک خواسته‌کا جه‌ماوه‌ری بو باشکرنا ژیارا خه‌لکی و ئابووری یا جفاکی کو بتنی ب ری یا ریفورمین ئابووری نه‌ڤه‌نده‌ بده‌سته‌ڤه‌ دئیت (1).

وه‌لاتین نه‌فت فروش ژ نه‌شیاینه‌ مفایه‌کی دروست ژ داها‌تیین نه‌ڤتی و سامانین خوه‌یین سروشتی بین ب شیوه‌یه‌کی کو ببیته‌ بنه‌مایه‌ک بو دروست کرنا ئابووریه‌کا به‌ره‌م هین وب هی‌ز (دنه‌زمونا ئیراقی دا نه‌فت به‌رده‌وام بویه قه‌یران و مه‌ینه‌تی بو خه‌لکی ل شوینا ببیته‌ نیعمه‌ت و خو‌شگوزهرانی).

ژ نه‌نجامی شاشیا بکاره‌ینانا داها‌تی پ‌ترو‌لی و لادان ژ نارمانجا راسته‌قینه بو گه‌شه‌پیدانا ئابووری و ئافه‌دانکرنا ژیرخان و بنه‌مایه‌ی ده‌وله‌ت‌بوونی، پ‌ترو‌لی دنه‌زمونا ئیراقی دا شکه‌ستن تومار کره‌ بدریژایا ده‌یان سالین بوری دا، و ژنه‌نجامی ڤی شکه‌ستنی ژ نه‌م دکارین ئاماژی ب سیماین ئابووری یا ئیراقی بکه‌ین (2):

وهه‌ر لده‌سپینکا سالا 2004 حکومه‌تا عیراقی ریژه‌یا (17٪) یا بودجا گشتی یا فیدرالی بو هه‌ریما کوردستانی تهرخان دکر، هه‌فده‌م دگه‌ل دهر کرنا یاسا وه‌به‌ره‌م هینانی وئاسانکاریان بوویه نه‌گه‌ری راکیشانا ژماره‌کا زور یا کومپانیان بو ناؤ چالاکین وه‌به‌ره‌م هینانی، بو نمونه ل مه‌ها شواتا سالا 2014 ی پتر ژ (2830) کومپانین بیانی ل هه‌ریما کوردستانی هاتینه تومارکرن، ژوانا (45٪) کومپانین تورکیا بوون، وکوژمی تهرخانکری بو ئافاکرنا ژیرخانا ئابووری ل هه‌ریمی زیده‌تر بوویه ژ (2) ملیار دولاران ژ وانا ژی ئافاکرنا خالین سنووری وریک و بانان ل سهر سنورین هه‌ریمی دگه‌ل تورکیا، وه‌ه‌بوونا فرۆکخاین نیف ده‌وله‌تی (5).

ده‌می نه‌مونی فیدرالی دا ل جیهانی و بدریژها سهدان سالین بوری نه‌ؤ چهنده بومه خویا بویه کو فیدرالیته پیدفیه‌کا زور گرنکه ل هنده‌ک وه‌لات و ریی گرتنه ل کیشه‌و ناکوکیین نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ریمی دنافه‌را نه‌ته‌وه‌ییان دا یان هه‌ریمین جورا و جور نه‌خاسمه ل وان ولاتین کو رووبه‌ره‌کی به‌رفره‌ه هه‌یه وه‌سته‌ه‌لاتا ناوه‌ندی نه‌شیتن ئیداره‌یا هه‌می ناوچه‌و هه‌ریما بکه‌ت ب یه‌کسانی . ب شیوه‌یه‌کی گشتی نه‌م دکارین پسپورین سیسته‌ما فیدرال دچهنده خاله‌کا را بده‌ینه دیار کرن (6):

- 1- هه‌بوونا دستوره‌کی ئیکگرتی بو ریکخستنا په‌یوه‌ندی یا دنافه‌را هه‌ریم پاریزگه‌هان دا.
- 2- هه‌بوونا په‌رله‌مانه‌کی ئیکگرتی و کومفه‌بوونا نوینه‌رین هه‌می پاریزگه‌هان، زیده‌باری کو حکومه‌تا فیدرال مافی ریکخستنا بودجه‌یا گشتی و دابه‌شکرنا سامانان دده‌ست دایه.
- 3- په‌یوه‌ندی دبلوماسی بین ده‌رفه دده‌ستی حکومه‌تا فیدرال دایه.

به‌ره‌مین بیانی، و بی گوژمان ژ لایی ئابووری فه کاریگه‌ریه‌کا نه‌رینی کره‌ل سهر تهرازووی یا پاره‌دان و هه‌فسه‌نکی یا ئالوگوزی یا بازرگانی.

6- زالبون و به‌لافیونا گهنده‌لیی به‌می شیوه‌یین خوئه بتایه‌تی گهنده‌لیا سیاسی کو گریدایه ب ریقه‌برن و شیوه‌یین حوکمرانیی فه. فی چهندی وه‌لی کره‌ی کو به‌رده‌وام ئیراق دریزه‌ندا ئیکی دا بیت ژ گهنده‌ل‌ترین وه‌لاتین جیهانی، یان دیلا هه‌شتی دا دئیت پستی سومال و کوریا باکور و نه‌فغانستان سو‌دان و باشووری سو‌دان و نه‌نگولا و لیبیا، لیدی ریژه‌ندا شه‌فافیته‌تی یا ریخراوا ده‌سپاکیی یا نیف ده‌وله‌تی بو چهن‌دین سالین فی داوی (3).

7- زیده‌بوونا جیاوازی و یه‌کسانیی دنافه‌را ته‌خ و چینین جفاکی دا و ژده‌ستدانا باوه‌ریی ب ده‌سته‌ه‌لاتی.

ئیشکالیته‌تا دابه‌شکرنا ده‌سته‌ه‌لاتان دسیسته‌می فیدرالی دا

پشتی سالا 2003 ی هه‌ریما کوردستانا عیراقی فه‌ژاننده‌کا ئابووری بخوئه دیت ژ نه‌گه‌ری سه‌قامگیری یا سیاسی و دهر کرنا یاساین تایه‌ت ب ریکخستنا وه‌به‌ره‌م هینانی و ژینگه‌ها ئابووری یا هه‌مووکی و سیسته‌ما باجی بو نه‌گه‌ری راکیشانا کومپانین بیانی و خورتیونا چالاکین بازرگانی بین نیف ده‌وله‌تی... وه‌تند. ژ لایی سه‌پاندا باجا فه، حکومه‌تا هه‌ریمی تنی ب ریژه‌یا (15٪) ل سهر کومپانیا سه‌پاندا و لیورینین باج ژئ ستاندنی ل سهر کومپانیا دگه‌ل پرۆتوکولین دابه‌شکرنا به‌ره‌می دسیکته‌ری نفت و گازا سرۆشتی دا، زیده‌باری هه‌بوونا لیورینین باش بو وه‌به‌ره‌مه‌یه‌نران و بده‌سته‌ه‌ئینانا مافی مولکداری یا پرۆژه‌یان بو ده‌مین دریز دچارچوئی یاسا وه‌به‌ره‌م هینانی یا ژماره (4) یا سالا 2006 (4).

تایه‌ت ب پرسا نه‌فتی ڤه. وناکوکیین دناڤه‌را کوردستانی و حکومتا عیراقی گه‌هسته لوتکی لسالا 2011 لدوور پرسین پشکداریکرنی دده‌سته‌لاتی، به‌ره‌مه‌پینانا نه‌فتی، دده‌سته‌لاتا هه‌ریمی، تا وی رادی کو حکومتا عیراقی داخاز ژ حکومتا هه‌ریما کوردستانی کر بو ڤه‌گو‌هاستنا دده‌سته‌لاتین هیژین پیسه‌رگه‌ی بو حکومتا ئیکگرتی (7).

نهو سیمایا زال ب سهر په‌یوه‌ندی دناڤه‌را بژاره‌یا سیاسی یا کوردی و عه‌ره‌بی ل عیراقی بریتی یه ل نه‌بوونا باوه‌ریی نه‌خاسمه کو لایه‌نی کوردی نهو باوه‌ری ب حکومتا فیدرال نه‌مایه ل بن سیبه‌را نه‌زمونین میژووی بین تی‌کچوونا په‌یوه‌ندی دناڤه‌را هه‌ردوو ملله‌تان دا ب درپژاهیا چاخی بیستی. ورویدانین سالا 2003 بوونه خالا وه‌رچه‌رخانی، دگهل هه‌بوونا رۆلی به‌رچاڤ یی سهرکرده‌یین کورد ل ئافاکر نه‌ڤه‌یا عیراقا نو‌ی ب ئومیدا نه‌دوو باره‌بوونه‌ڤه‌یا نه‌زمونین بوری، کورد ل وی هیڤی بوون کو نه‌ؤ بزاقین به‌رده‌وام کرین ژ پی‌خه‌مه‌ت دروستکرنا چارچوڤه‌کی نو‌ی یی ده‌وله‌تا عیراقی تا بکارن پشکداربوونی ل دروستکرنا ده‌وله‌ته‌کا دیموکراتی بکه‌ن، لی کورد وه‌باوه‌ر دکهن هه‌ریما کوردستانی مافین خوه وه‌رنه‌گرتینه لدیف ده‌ستوری نو‌ی، به‌لکول به‌رامبه‌ر دا چه‌ندن جارن سهرۆک وه‌زیرین عیراقی هیژین خوه ره‌وانه‌ی ده‌ڤه‌رین جیناکوک کرینه وه‌کو لسالا 2008 ده‌می نوری مالکی هیژ هنارتیه ده‌ڤه‌را خانه‌قین وکه‌رکوک (ده‌ڤه‌رین ده‌وله‌مه‌ندن ب نه‌فتی) کو به‌رده‌وام بوویه جهی ناکوکیه‌کا به‌رده‌وام زی‌ده‌باری هه‌بوونا ناکوکیان لدوور رۆلی پی‌شمه‌رگه‌ی دل‌ه‌شکه‌ری عیراقی دا، وه‌بوونا ناکوکیان ل سهر یاسا نه‌فت وگازی دابه‌شکرنا سامانان ومافی مورکرنا گریه‌ستان دگهل کومپانین بیانی وپراکیشانا هیلا بوریا ڤه‌گو‌هاستنا نه‌فتی بو بازارین جیهانی ب ری یا تورکیا (8).

4- یاساین ئیکگرتی و دادوه‌ری دده‌ستی حکومتا فیدرال دایه، لی ری ناهیته‌گرتن بو به‌خشینا سامانی بحکومه‌تین نافخو‌یی ل هه‌ریمان، هه‌تا دانانا ده‌ستورین سهر به‌خو‌ژی ب مهرجه‌کی کو دگو‌نجای بن لگهل ده‌ستوری ده‌وله‌تا فیدرال.

5. ده‌رخستنا سامانین سرۆشتی ژ دده‌سته‌لاتین حکومتا فیدرالن وه‌بوونا مافی مورکرنا گریه‌سته‌تین نیڤ ده‌وله‌تی دڤی بیافی ژ لایی پاریزگه‌ه وه‌ریمان ڤه ب مهرجه‌کی رازمه‌ندی یا حکومتا فیدرال بهیتنه وه‌رگرتن.

5- دام و ده‌زگه‌هین سهر بازی (سازیا له‌شکه‌ری) بده‌ستی حکومتا ناوه‌ندی ڤه‌یه، و ته‌ڤایا کاروبارین دین کارگیری دده‌ستی حکومتین هه‌ریمی دایه و هه‌تا جقاتین پاریزگه‌هان بین هه‌لبژارتی.

داگیرکرنا عیراقی ژ لایی ویلایه‌تین ئیکگرتی ڤه لسالا 2003 و نهو گوهورینین سیاسی بین لدیف دا په‌یدا بوون تا په‌سه‌ندکرنا ده‌ستوری هه‌میشه‌یی 2005 هه‌ریما کوردستانی ب ده‌ڤه‌ره‌کا فیدرال دچارچوڤی عیراقه‌کا ئیکگرتی دا دانپیدان بی هاته‌کرن ورپه‌ری ئیکه‌تی یا نیشتمانی یا کوردستانی (جه‌لال تاله‌بانی) وه‌ک سهرۆکی عیراقی هاته دیارکرن، وپشته‌ڤانی ل کوردان هاته‌کرن ژ لایی نه‌میریکا ڤه بوویه هیژه‌کا هه‌ڤسه‌نگ وگرنگ دسیاسه‌تا حکومتا فیدرال دا، ودوی باوه‌ریی دا بوون کو هه‌بوونا حکومته‌کا ئیکگرتی یا لاواز باشتره ژ هه‌بوونا مه‌رکزیه‌ته‌کا سهرکوتکه‌ر وه‌کو نمونه‌یا رژیما سهرده‌می سه‌ددامی.

وی‌چه‌وانه‌ی هه‌می ده‌ڤه‌رین عیراقی، هه‌ریما کوردستانی ڤه‌ژاندن وی‌شکه‌فتنا ئابووری بخوڤه‌ تومارکریو، و نه‌ؤ پی‌شکه‌فتنه بو نه‌گه‌ری ئیمزاکرنا چه‌ندن گریه‌سته‌تین نه‌فتی دناڤه‌را حکومتا هه‌ریمی و کومپانین نیڤ ده‌وله‌تی دا ل ژیر هه‌بوونا ناکوکیین جو‌را و جو‌ر دناڤه‌را حکومتا فیدرال و حکومتا هه‌ریمی دا وه‌کو ده‌ڤین ده‌ستوری بین

وهسف کرینه، زیده‌باری ژیرخستنا نهو کومپانیین نهفتی بین کو سه‌ده‌ده‌ریی دگهل هه‌ریمی دکهن ل ناؤ لیسته‌کا رهش دا ورینگرتن ل وان کومپانیا بو پشکداریکرنی ل سه‌ریئیک زیده‌کرنین نهفتی بین وهزارتا نهفتا عیراقی ل ساللا 2009.

دووه‌م: کومپانیا سومو یا عیراقی، هه‌می ده‌ما حکومتا عیراقی قیایه کو کومپانیا ناقری یا ئیکانه بیت بو کاری هنارده‌کونا نهفتی به‌ره‌ف بازارین جیهانی، دده‌مه‌کی دا کومپانیا ده‌یکه‌به‌ندیی خوه دا چ ل سه‌ر ده‌می رژیم‌ا به‌ری وه‌تا نوکه ژی کوردان چ پیگه‌ه وپشکداری تیدانه‌بوویه، وسه‌ره‌رایی فیی چهندی حکومتا هه‌ریمی رازی یه ل سه‌ر هنارتنا نهفتی وداهاتین وی بزفرنه‌فه بو گه‌نجینا فیدرالی، لی کیشه‌که ل دابه‌شکرنا داهاتین نهفتی دا ب سه‌ر هه‌ریم وپاریزگه‌هان دا کو حکومتا عیراقی قیایه مونوپولبکه‌ت.

سه‌په‌م: گرفتا سه‌رژماری: پشتی کو ناکوکی دنایه‌را ناوه‌ندی وه‌ریمی دا سه‌ره‌لداین نه‌خاسمه پشتی 2007 وه‌تا نوکه ناکوکیه‌ک هه‌یه سه‌باره‌ت ریژه‌یا سه‌رژمارا هه‌ریمی چونکه نهو ژمارین کو به‌رده‌وام به‌خدا سه‌باره‌ت ریژه‌یا سه‌رژمارا هه‌ریمی به‌لاشه‌کرین هه‌شناگرن دگهل نهو ریژه‌یین کو ریقه‌به‌ریا نامارا گشتی ل هه‌ریمی به‌لاشه‌کرین، هوکاری فیی چهندی دزفرینه‌فه بو نه‌نه‌نجامدانا هه‌وه‌کا نفیساندنا سه‌رژماریی پشتی 2003 وتاکه ژیدهری کو پیداکری ل سه‌ر دئینه‌کرن پشت به‌ستنه ب نامارین پلیتا خوراکئی کو پره ژ کیماسیان، ونه‌ف کیشه‌یه دی به‌ره‌وام بیت ژ به‌ر کو چهندین ده‌فه‌را ناکوکی ل سه‌ر هه‌نه ووه‌کو دیفاکتو (امر الواقع) به‌شه‌کا وان ژ لایئ حکومتا هه‌ریمی فه دئینه‌ریقه‌برن ژ لایئ کارگیری فه، ونه‌فه خوه ب خوه دبیته هوکاری پیدابوونا گرفتا سه‌رژماریی دنایه‌را هه‌ردوو ئالیان.

نه‌زمونا عیراقی پشتی قوتناغا ساللا 2003ی نهو ناکوکیین به‌رده‌وام دنایه‌را حکومتا ناوه‌ندی ویا هه‌ریما کوردستانی دا ب دریزاهیا ماوی بوری ونه‌چاره‌سه‌رکونا وان خوه دچار پرسین سه‌ره‌کی دا دبیتنه‌فه (9):

ئیکه‌م: پرسا مه‌رکزبوونی (ب هیزکرنا پیگه‌ها ناوه‌ندی یا حکومتا ئیکگرتی)، بو فیی چهندی حکومتا فیدرال چهندین کاروکریار گرتینه به‌ر ب نامانجا ب هیزکرنا پیگه‌ها ناوه‌ندی یا حکومتی ده‌ه‌ف‌کریا خوه دا دگهل حکومتا هه‌ریما کوردستانی وه‌کو گه‌فکرن بو کیم کرنا پشکا هه‌ریمی ل بودجه‌یا گشتی یا ده‌وله‌تی ژ 17% بو 13% ونه پیگریکرن ب دانا موسته‌حه‌قاتین دارایی بین کومپانیین بیانی ل کوردستانی.

وب کریار دیاربوویه کو به‌ر نه‌ساقامگیری یا بارودوخی سیاسی ونه‌می ب دریزاهیا پتر ژ ده‌ه سالین بوری وه‌هولدانین به‌رده‌وام بین وهزارتا نهفتا عیراقی بو راکیشانا کومپانیین بیانی بو وه‌به‌ره‌م ئینانی دبازاری نهفتا عیراقی دا لی پرایا نه‌وان کومپانیا مفایی خوه ژ مه‌رجین گرتیه‌ستان دگهل هه‌ریمی ب باشتر زانینه زیده‌باری کیم بوونا کاروکریارین بیروکراتی وروتینی به‌روفاژی وان گرتیه‌ستین دگهل حکومتا عیراقی هاتینه مورکرن ژ به‌ر کو پرایا وان گرتیه‌ستا بریتینه ژ گرتیه‌ستین پشکداریکرنی دبه‌ره‌می دا، دده‌مه‌کی دا گرتیه‌ستین به‌خدا بریتینه ژ گرتیه‌ستین خزمه‌تی ولپگه‌ریانی، ودنه‌نجامدا چهندین کومپانیین وه‌کو ئیکسون موویل وشیفرون بین نه‌میریکی وتوتال یا فه‌ره‌نسی خوه ل پروژین وه‌به‌ره‌م ئینانی دکه‌رتی نهفتا عیراقی دا فه‌کیشان. هه‌ر ژ نه‌گه‌ری فیی چهندی حکومتا عیراقی جوړی گرتیه‌ستین خزمه‌تی پیاده‌کرینه ل بن سیه‌را یاسا نه‌فت وگازی یا ساللا 2007ی، وره‌خنه‌کا توند ل هه‌ریما کوردستانی گرتینه سه‌باره‌ت جوړی گرتیه‌ستین پشکداریکرنی کو ب گه‌نده‌لیه‌کا ناشکرا

دناڤهرا دهسته‌لاتین ههریمی وین ناوه‌ندی دا، ژ بهر کو گه‌له‌ک جارن ناکوکی دروست دبن ل سهر هه‌بوونا دهسته‌لاتان بتایه‌تی ل وان ههریم وویلايه‌تین کوخودان سامانین سرۆشتینه، له‌ورا ههر کیشه‌کا دناڤهرا یه‌که وههریمین فیدرالدا په‌یدادبن ره‌هه‌نده‌کی نابووری هه‌یه وکیشه ل سهر چه‌وانی مامه‌له‌کرن و سه‌ره‌ده‌ریکرنی یه دگه‌ل سامانین سرۆشتی ودهسته‌لاتا نابووری پتر ژ وی چه‌ندی کو ناکوکیه‌کا سیاسی بیت، وههر نه‌ف چه‌نده‌یه دبته هوکاری به‌رده‌وامی یا ناکوکیان وماپیتیکرنا وه‌لاتین دی تر دره‌وشا ناڤخویی یا وه‌لاتین فیدرالدا.

بیگومان سامانین سرۆشتی ئیکه ژ گرنگترین ژیده‌ریڤ داها‌تی بو چه‌ندین وه‌لاتین فیدرالی بتایه‌تی نه‌فین خودان نابوورین مولکانه * (Renter Countries)، وچه‌ندین مشتومر ل سهر خاوه‌نداریه‌تی یا نه‌فان سامانا هاتیه‌کرن ب جیاوازی یا چاره‌سه‌ریڤین ده‌ستوری ویاسایی ژ نه‌گه‌ری جیاوازی یا سیسته‌ما سیاسی وکومه‌لایه‌تی یا وه‌لاتین فیدرال زیده‌باری سرۆشتی نابووریا نه‌یی فی سیسته‌می، و نه‌ف ناکوکی وجیاوازیانه ل نا‌ف وه‌لاتین فیدرالی یین پیشکه‌فتی دا هاتیه‌ چاره‌سه‌رکرن ویه‌کلایکرن مینا که‌نه‌دا وئوس‌ترالیا وسویسرا دبه‌رژه‌وه‌ندی یا ههریم وولایه‌تان دا نه‌فین خودان سامان، هه‌روه‌سا ده‌ستوری می‌رنشیتین ئیماراتا عه‌ره‌بی یین ئیکگرتی ئاماژه کری یه خاوه‌نداریه‌تی یا سامانین سرۆشتی یا ههر می‌رنشینه‌کی نه‌گه‌ر دنا‌ف نه‌ردی وی دا هه‌بن، و بیگومان نه‌ف ریکه ددابه‌شکرنا سه‌روه‌ت و سامانین سرۆشتی دا دبته هوکاری په‌یدابوونا جیاوازی یا نابووری یا وزیده‌بوونا داها‌تی تاکه‌که‌سی ل ویلايه‌ته‌کی ل سهر کیستی ویلايه‌ت وههریمین دی تر، کو دئه‌نجامدا دی بو‌شایه‌کا نابووری (Economic Gap) په‌یدابیت وپارسه‌نگی یا هی‌زی ژ یی ویلايه‌تا خودان سامان ل سهر بریارین حکومه‌تا ناوه‌ندی زیده‌که‌تن.

چوارهم: ژمارا فه‌رمانبه‌ران، ئیکه ژ کیشه‌یین هه‌لاویستی دناڤه‌را هه‌ردوو لایه‌نان، چونکه نه‌و ژمارا فه‌رمی یا کو پیشه‌ستن ل سهر دئینه‌کرن ل به‌غدا وه‌سا دده‌نه دیارکرن کو (682) هزار فه‌رمانبه‌ر ل ههریم کوردستانی هه‌نه ولدیف ریژه‌یا سه‌رژماری، دده‌مه‌کی دا ولدیف نامارین حکومه‌تا ههریمی 1,395,109 فه‌رمانبه‌ر وموجه‌خو‌ر هه‌نه وه‌ه‌یفانه حکومه‌ت پیدای ب (860) ملیار دیناران هه‌یه بو مووچی فه‌رمانبه‌ران⁽¹⁰⁾.

دروستبوونا سیسته‌مین فیدرالی ل جیهانی وپرسا سه‌رده‌ریکرن دگه‌ل سامانین سرۆشتی (سیاسه‌تا دارایی یا سه‌ره‌خو)

ده‌وله‌تا فیدرالی هاتیه نیاسین ب ده‌وله‌تا ئیکگرتی کو دبنه‌رت دا ژ چه‌ند ههریمه‌کا پیکه‌هاتیه، و نمونین وی په‌یدادبن ب دوو ریکا، یا ئیکه ژیکه‌ه‌بوونا ده‌وله‌ته‌کا شمولی بو چه‌ند یه‌که وه‌ریمان و خودان کیانین ده‌ستوری یین سه‌ره‌خو، وب ئیکگرتا هه‌می یه‌که وه‌ریمان ده‌وله‌تا فیدرال ژی دروست دبیت، وژ که‌فتین نمونین فیدرالی ل جیهانی ب فی شیوه‌یی: مه‌کسیک ل دلیف ده‌ستوری سالا 1857 و نه‌رجه‌نتین سالا 1860 و به‌رازیل سالا 1891، ئیکه‌تیا سوڤیه‌تی جارن سالا 1922 وجیکوسلوفاکیا سالا 1969.

ویا دووی بریتی یه ل ئیکگرتا چه‌ند ولایه‌ته‌کا یان وه‌لاتین سه‌ره‌خو و دروستکرنا ده‌وله‌ته‌کا فیدرالی ول سهر بنه‌مای هه‌بوونا ده‌ستوره‌کی ئیکگرتی و ده‌سته‌ردانا وان ژ ده‌سته‌لاتین خویه‌تی و ناڤخویی، وژ نمونین فی جو‌ری: ویلايه‌تین ئیکگرتی یین نه‌میریکی سالا 1787 وسویسرا 1874 وئلمانیا ئیکگرتی 1949 ومی‌رنشیتین ئیماراتا عه‌ره‌بی سالا 1971⁽¹¹⁾.

وژ گرنگترین نه‌و ناسته‌نگین ل به‌رامبه‌ر ده‌وله‌تین فیدرالدا په‌یدادبن بریتی یه ژ چه‌وانی یا هه‌فگونجاندنی

و حکومه‌تین فیدرالدا ددهته ناشکران، لی کیشه‌که ل فیرای نه کیشه‌به‌کا یاسایی یه به‌لکو ره‌ه‌ندین ئابووری کاره‌گیری یا خوه هه‌یه ژ بهر هه‌بوونا سامانین سرۆشتی. ئاماژه‌کران ب ئه‌زموونا فیدرالی ل ئیراقی دی بینین کو پرانیا کیشه‌یان دناقبه‌را هه‌ریمی دا دزقرنه فه بو ئیشکالیه‌تین ده‌ستووری و تیگه‌هشتنا جیاواز بو ئه‌و مافین ده‌ستووری دا هاتین ژ لایه‌کی، و به‌رچاؤه وهرگرنا وی جیاوازا دناقبه‌را ئیراقی و ئه‌و وه‌لاتین جیهانی بین کو خودان سیستمین فیدرالینه (عمونین فیدرالی) ژ لایه‌کی دیقه. ودقی بیافی دا خویندنا حکومه‌ت و ده‌سته‌لاتا ناوه‌ندی یا جیاوازه دگهل خویندنا کوردان بو بره‌گه و ماف و ئه‌رکیین دقئ ده‌ستووری دا هاتین.

وهک عمونه دقئ بیافی دا دبینین کو خویندنه‌کا جیاواز هه‌یه بو سه‌ره‌ده‌ری کران دگهل سامانین سرۆشتی (نه‌فت بو عمونه) یا کو ده‌ستووری ئیراقی⁽¹³⁾ و هه‌ردوو مادین 112,111 ئاماژه‌بی هاتیه‌کران، و ژ لایه‌کی دی بانگا وی چه‌ندی ده‌یتنه‌کران کو ئه‌و پارێزگه‌ه و ده‌قه‌رین نه‌فت ژ ده‌یتنه‌ده‌رکران و به‌ره‌م هینان پیدقیه‌ مفاپی ژ ریزه‌به‌کا داهاتی وهربگرن وهک مافه‌ک لدیف سیاسه‌تا پترولی یا پترودولار ژ لایه‌کی، و ژ بهر ئیعتیباراتین ژینگه‌هی ژ لایه‌کی دیقه، چونکی لبه‌رامبه‌ر پیس بوونا ژینگه‌هی ل وان ده‌قه‌رین نه‌فت ژ به‌ره‌م دینین دقئیت خزمه‌ت بو به‌یتنه‌ پیش کیش کران مینا سه‌پاندنا باجی بی ب نیرینا ئابووری. ژ لایه‌کی دیقه پرانیا ده‌قه‌رین ئیراقی ژ نه‌جامی سیاسه‌تین رژیمن بوری هاتینه‌ فرامۆشکران ومفا ب دروستی ژ داهاتین پترولی وهرنه‌گرتینه هه‌ر ژ سالا 1927 ی کو بو ئیکه‌م جار نه‌فتا ئیراقی هاتیه‌ فروشتن و هه‌تا نوکه و نه‌تشته‌کی به‌رئاقله‌ ئه‌و ده‌قه‌رین به‌ره‌م هین بی بودجه‌ بمین ژ داهاتی پترولی و ل شوینا کو بیته‌ مه‌ینه‌تی دقئیت خوشگۆزه‌رانی و خوشیی بو خه‌لکی مسوگه‌ر بکه‌ت. و تا

وتشتی هه‌فیشک دپرانیا سیستمین فیدرالی دال جیهانی بریتی یه‌ل هه‌بوونا ده‌سته‌لاتا ناوه‌ندی یا ده‌وله‌تا فیدرال ب سه‌ر باجین گومرکی ل سه‌ر هه‌نارده وهاوردیان ل سه‌رتاسه‌ری سنووری نیشتمانیی ده‌وله‌تا فیدرال، لی وهرگرنا باجین نافخویی ل چالاکین ئابووری و به‌ره‌مه‌مین پیشه‌سازی وکشوکالی و خویندن ورێک و بانا وهک سه‌ربه‌خویه‌کا دارایی ده‌نه حکومه‌تین هه‌ریمی یان ویلایه‌تین فیدرال و ئارمانج ژ ی په‌یدا کرنا داهاتی و چالا کرنا بزافا ئابووری یه، و ئه‌و چه‌نده‌ دئه‌زموونا فیدرالی یا سويسرا و ئوسترالیا دئیتنه‌ دیتن بو دابه‌شکرنا ده‌سته‌لاتین دارایی دناقبه‌را حکومه‌تا ناوه‌ندی و ویلايه‌ت و کانتونین هه‌ریمی بین نافخویی دا⁽¹²⁾.

هه‌بوونا سه‌ربه‌خوی یا دارایی بو هه‌ریمی فیدرال کاره‌کی گرنه‌گه ژ پیخه‌مه‌ت پیشخستنا هه‌ر هه‌ریمه‌کی، و نابیت دارایی یا هه‌ر هه‌ریمه‌کی ب ئاوايه‌کی ره‌ها یا گریدایی ناوه‌ندی بیت چونکه دی بیته هوکاری په‌یدا بوونا ئاسته‌نگا ل پیش بریفه‌چوونا کاروبارین کارگیری ژ لایه‌کی، و ده‌هه‌مان دا هه‌نده‌ک هه‌ریم خودان سامانین دارینه‌ و نه‌تشته‌کی دادپه‌روه‌رانه‌یه مافی وان به‌یتنه‌ بن بی کران سه‌باره‌ت بکارئینانا ئه‌و سامانین دارایی، لی کیشه‌ بتنی ل وه‌لاتین خودان نه‌فت دا به‌رچاؤه ژ بهر کو ئه‌و سامانه‌ ب سامانه‌کی ستراتیژی دئیتنه‌ هژمارتن فه‌ده‌ر ژ هه‌ر سامانه‌کی دی بی دارایی، له‌ورا ئیشکالیه‌ت ل تیبه‌گه‌ه‌ه‌شتنا ئه‌رک و ده‌سته‌لاتانه‌ ب به‌رچاؤه وهرگرنا جویری سامانی و گرنگی و دنابووری یا وه‌لاتی فیدرالدا.

ئه‌زموونا فیدرالی ل ئیراقی: نه‌فت وه‌کو فاکته‌ری

ناکوکیان دناقبه‌را هه‌ریم کوردستانی و ئیراقی دا

بیگومان ئه‌و چه‌ندا په‌یوه‌ندیین دناقبه‌را هه‌ریمان دا ده‌وله‌تا فیدرالی رێک دئیتنه‌ت، ده‌ستووری ئیکگرتی یه‌کو سیما و ساخه‌تین په‌یوه‌ندیان دناقبه‌را حکومه‌تین هه‌ریمی

نھا ژى سهره‌رایى گوهورینا رژیمنا به‌رى ئەو هه‌ولندانین هاتینه کړن بو دیموکراسی کرنا سیسته‌ما سیاسی ل ئیراقی ل سهر بنه‌مایى فیدرالیه‌تی سهرنه‌گرتینه، ودبینین کو داهاتین دارایی و دابه‌شکرنا وه‌به‌ره‌تیانی و خهرجین فی بیافی لسه‌ر پارێزگه‌هین ئیراقی دا ب دادپه‌روه‌رانه لیدیف ریزه‌یا سهرژمارى وریزه‌یا بی به‌هر بوونى (حرمان) نه‌هاتیه دابه‌شکرنا و هوکارى فی چه‌ندی ژى دزقرینه فه بو به‌رده‌وامی قه‌یرانا سیاسی و نه‌بوونا سازانه‌کا نیشتمانی دنافه‌را هه‌می لایه‌نین به‌شدار ل پروسه‌یا سیاسی دا ومایتیکرنا ده‌رفه‌یی بو تیکدانا ره‌وشا سیاسی ل ئیراقی⁽¹⁴⁾.

ناکوکین حکومتا فیدرال - حکومتا هه‌ریمی سهاره‌ت گریه‌ستین پترولی

به‌ره‌مى نه‌فتی ل ئیراقی تا سالا 1972 ى ژ لایى کومپانیین بیانی فه ده‌هاته ریقه‌برن وشیاینه مهرجین قورس ب سهر ئیراقی دا ب سه‌پینن ژ کیم کرنا به‌ره‌مى وه‌لاتی. ل سالا 1961 حکومتا ئیراقی یا وی ده‌می یاسا وه‌به‌ره‌م هینانی ده‌رکر ولیدیف فی یاسای ئیمتیازات ومافی لیگه‌ریانی ژ کومپانیین نه‌فتی بین جیهانی هاته وه‌رگرتن ومافی وه‌به‌ره‌م هینانی بو ده‌وله‌تی مایه‌فه. ولسالا 1990 شیانین به‌ره‌م هینانی گه‌هسته 3.500 ملیون به‌رمیلا روژانه لی ژ نه‌جمای داگیر کرنا کویتی ودروستبوونا شه‌ری دووی بی که‌ندافی ده‌رگه‌هی هناره‌کرنا نه‌فتنا ئیراقی بو بازارین جیهانی هاته راوه‌ستاندن تا سالا 1995 وژ نه‌جمای بریارا 986° یا نه‌فت به‌رامبه‌ر خوارنی، به‌ره‌مى ئیراقی زیده‌بوو بو (740) هزار به‌رمیلا روژانه تا گه‌هسته نیژیکی سی ملیون به‌رمیلا لسال 2000.

ولسالا 2003 به‌ره‌مى نه‌فتنا ئیراقی زور هاته خاری ژ نه‌جمای شه‌ری رزگار کرنا ئیراقی ژ لایى نه‌میکا فه،

ونوکه شیانین به‌ره‌م هینانی بین ئیراقی ژ نه‌فتی ل سنووی 2.300 ملیون به‌رمیلا نه‌روژانه⁽¹⁵⁾.

چاره‌سهر کرنا ب کومهل یا نه‌فت وگازی دده‌ستوری ئیراقی دا یا ته‌م ومژاوی یه، وه‌ر ئیک ژ حکومتا ناوه‌ندی ویا هه‌ریمی شرۆفه‌کرتین جیاواز بو هه‌نه سهره‌رایى کو ماددا 111 یا ده‌ستوری دیبیت (نه‌فت وگاز مولکی هه‌موو گه‌لی ئیراقی یه ل هه‌می ده‌فه‌روپاریزگه‌هان)، وه‌و خالین سهره‌کی بین ناکوکیان دنافه‌را هه‌ردو لایه‌نا بریتی یه ل مافی کارکرن وده‌رخستنی ل کیلگه‌هین نووی بین نه‌فتی، وه‌و میکانیزمین کو پیدفینه بو وه‌رگرتنا رازه‌مه‌ندی ژ به‌غدا بو ب بازارکرن وفروشتنا به‌ره‌می، وه‌و داهات ب چ شیوه‌یه‌کی دئینه به‌لافکرنا، کو هه‌ر ئیک ژ به‌غدا وکومتا هه‌ریمی نه‌شیا پهنایى به‌نه‌ل به‌ر ریککه‌فتنه‌کا نووی دفی بیافی دا، ول بن سیبه‌را نه‌بوونا ریککه‌فتنه‌کا هه‌فیشک، هه‌ردوو لایه‌ن ریکین جورا وجور بکار دئینن، بو نمونه شیوه‌یی گریه‌ستین خزمه‌تی (عقود الخدمه) دگهل کومپانیین نه‌فتی مورکرینه وه‌ک شیوه‌یه‌کی بازارگانی بی دریزخایه‌ن، دده‌مه‌کی دا گریه‌ستین حکومتا هه‌ریمی شیوه‌یی گریه‌ستین پشکداریکرنی یه دبه‌ره‌م هینانی دا، وه‌ر پینگه‌فه‌کا ب فی شیوه‌یی بیت ژ لایى به‌غدا فه په‌سه‌ند نه‌هاتیه زانین، وییگومان هه‌لسوکه‌فتین جیاواز ژ لایى هه‌ر ئیک ژ حکومتا ناوه‌ندی وکومتا هه‌ریمی فه دی پتر مه‌ترسیی لجه‌م کومپانیین نه‌فتی دروست که‌تن ژ لایى مه‌ترسیا سیاسی وه‌به‌ره‌م هینانین پاشه‌روژی ومه‌ترسی ل هناره‌کرنا به‌ره‌می ژ هه‌بوونا ناکوکیان دنافه‌را حکومتا فیدرال وکومتا هه‌ریما کوردستانی⁽¹⁶⁾.

وئیک ژ باشیین فی جوژی گریه‌ستان نه‌فیه کو تنی حکومت بریاران وهرناگریت و دشیاندايه پشبه‌ستنی بکته لهسه‌ر شاره‌زایی یا کومپانیین مه‌زن، هه‌روه‌سا قازانجین زیده ژ باج و قهره‌بو کرنا زیانین ژینگه‌هی، لی لایه‌نی نه‌ریتی بی پشکداریی نه‌فیه کو گریه‌ستین پشکداریکرنی یا پره ژ مه‌ترسیان و تیچوونی ب شیوه‌یه‌کی کو پشکدار دی راسته‌وخو پشکداریت و به‌ریس بیت ژ دهرخستنا سامانیین سرۆشتی. واته پینگری ل سهر دئینه سه‌پاندن ژوانا ژی زیانا ژینگه‌هی.

سپه‌هم: پشکداربوونا ب به‌ره‌هم هیئانی: ئیکم وه‌لات کو ریکه‌فتنا پشکداربوون ب به‌ره‌هم هیئانی بکارئینایی، وه‌لاتی نه‌ندونیسیا بوویه له‌سالا 1966 ب شیوه‌یه‌کی کو ده‌ولت خودانا سامانیین خوه بیت ودان وستاندان بکته ل سهر سیسته‌ما دابه‌شکرنا قازانجان، ولدیف فی ریکه‌کفتنی مولکداری یا ده‌ولتی دی مینته‌فه بده‌ستی ده‌ولتی کو ده‌مان دم دا ده‌سته‌لاتی دده‌ته کومپانیا بو ئیداره‌کرن و گه‌رخستن ووه‌به‌ره‌هم هیئانا کیلگه‌هین نه‌فتی. و ل فی حاله‌تی کومپانیین نه‌فتی ته‌فایا مه‌ترسیین دارایی بین ده‌ره‌هینان ووه‌به‌ره‌هم هیئانی ب نه‌ستویی خوفه دگرن، وده‌ولت ژی هنده‌ک مه‌ترسیان ب نه‌ستویی خوفه دگریت. ول پرانیا جاران کومپانیین نیشتمانی ب پشکه‌کی ژ سه‌رمایی خوه پشکداریی دگهل کومپانیین ووه‌به‌ره‌هم هیئانه‌دا دکهن.

ژ باشیین فی جوژی گریه‌ستان نه‌فیه کو کومپانیین نه‌فتی هه‌می مه‌ترسیین پرۆسه‌گه‌رابی ودارایی ب نه‌ستویی خوفه دگرن، نه‌گه‌ر ده‌سته‌رداری مه‌رجین پرۆگرامی کاری بن ل ده‌ره‌هینان یان ووه‌به‌ره‌هم هیئانی، حکومت دکاریت گریه‌ستان ب هه‌لوه‌شینیت وگریه‌ستا دگهل کومپانیه‌کا دی تر بکته. یان حکومت دکاریت قازانجین پیشبینیکری وهرگریت بی پشکداریکرن دسه‌رمایی دا

بینگومان ده‌ستیشانکرنا جوژی سیسته‌ما گریه‌ستان بو دانانا مه‌رجین ووه‌به‌ره‌هم هیئانی خوه دسی جورا دا دبینه‌فه (17):

ئیکم: ریکه‌کفتین موله‌تپیدانی یان ئیمتیاژی: نه‌فه موله‌تین پیدانی مافه‌کی تاییه‌ت دده‌ته کومپانیین نه‌فتی بو لیگه‌ریان ووه‌به‌ره‌هم هیئان و فروشتن وه‌نارده‌کرنی بو ده‌مه‌کی سنووردار. ول فی حاله‌تی کومپانیی دی ئوفه‌رین خوه پیش کیش که‌ن بو بده‌سته‌فئینانا نه‌فان ئیمتیاژاتان. و نه‌فه جوژی ریکه‌کفتنا بی به‌ره‌لاهه ل جیهانی ول زور ژ وه‌لاتین خودان نه‌فت دئینه بکارئینان وه‌کول کویت و سوودان و نه‌نگولا.

وژ خالیین نه‌ریتی بین نه‌فان جوړه گریه‌ستا نه‌فیه کو گه‌له‌ک پیدفی ب شاره‌زایی وپشته‌فانیا پیشه‌یی نابیت، و دشیان دایه کو باج بهیسته سه‌پاندن ب سهر قازانجی کومپانیا دا. لی خالیین نه‌ریتی بریتین ل کیم بوونا زانین و شاره‌زایی سه‌باره‌ت شیانا ده‌فه‌را دهرخستنا نه‌فتی ژ نه‌گه‌ری نه‌ته‌مام بوونا فه‌کولینین تاییه‌ت ب بیفه‌له‌زران و نه‌رد هژیانان، و ده‌نجام دا سیسته‌ما سهر ئیک کیمکرنی دی ئیته فه‌گوه‌است بو سه‌رئیک زیده‌بوونه‌کا ئاشکرای.

دووه‌م: پرۆژین هه‌فیشک: هیچ پیناسه‌کا په‌سه‌ند بو نه‌فه جوژی ریکه‌کفتنان نین سهره‌رابی کو پتر هه‌می جورا بی به‌رچاهه دنأبه‌را کومپانیین نه‌فتی و حکومتاندا، وگوزارشتی ل حه‌زا هه‌ردوو لایه‌نان دکته بو کاری هه‌فیشک ل سهر پرۆژه‌ی کو دسرۆشتی گریه‌ستا هه‌فیشک دا دئینه دیارکرن کو کومه‌له‌کا پرسان تیدا هه‌نه پیدفی ب چاره‌سه‌ریان هه‌یه وه‌کو نه‌چاره‌سه‌رکرن پرسین دارایی پیشی چوونا دنأف هویرکاتین ریکه‌کفتنی دا واته پاشخستنا ناکوکیان دنأبه‌را هه‌ردوو لایه‌نان، له‌ورا دی پیدفی ب دان وستاندنن پرۆژه‌مه‌ت ودریژخایه‌ن بن بو گه‌ره‌نتی یا چاره‌سه‌رکرن هه‌می پرسان و دامه‌زراندنا میکانیزما کاری.

وه‌به‌ره‌هم هینانی و ده‌لیقه‌دان ب کومپانیین مه‌زن بین کو شیانیین به‌رفه‌ره هه‌نه بو چاره‌سه‌ر کرنا لایه‌نین جورا و جور بین لیگه‌ریانی ل نه‌فتی بین کو ل جهی کومپانیین بچویک بگرن، چونکه لده‌ستییکا پرۆسین لیگه‌ریانی ل نه‌فتی حکومتا هه‌ریمی پشت به‌ستن ب کومپانیین بچویک دکر، لی پشتی ماوه‌یه‌کی حکومت گه‌هسته وی باوه‌ریی کو کومپانیین مه‌زن بتی دکارن وه‌به‌ره‌هم هینانی بکه‌ن چونکه به‌ره و ته‌کنولوزیا وان باشتره، و نه‌ف چهنده ب ناشکرایه بو هوکاری بلن‌دبوونا ده‌نگین نه‌رازیوونی ژ لایی کومپانیین بچویک فه و گه‌له‌ک ژ وان کومپانیا پشکین خوه ب کومپانیین مه‌زن را فرۆشتن (20).

رێکخستنا سامانیین دارایی ل ئیراقی: ئیشکالیه‌تا

ده‌ستوری ویاسایی

بیگومان پشکا مه‌زن ژداهاتیین دارایی ل پرانیا نه‌زموونین فیدرالی دا ل جیهانی (وه‌کو ویلایه‌تین ئیکگرتی و ئەلمانیا و ئوسترالیا و به‌رازیل... هتند) ژ لایی حکومتا ناوه‌ندی فه دئیته رێکخستن و ئیداره‌کرن زیده‌باری کاری خه‌رج کرنا داهاتی لی تا راده‌کی مه‌زن ل ئەفان نه‌زموونان دیار بوویه کو بوان ده‌رفه‌ت هه‌یه بو حکومتین هه‌ریمی و نافخوویی بو جیهانی کرنا پروگرامین خوه و سیاسه‌تا دارایی وه‌ک جوژه‌ک ژ سه‌ربه‌خوی یا دارایی، و حکومتا ناوه‌ندی ژ ب شیوه‌یه‌کی رێک و پێک سه‌ره‌ده‌ریی دگه‌ل فهی سه‌ربه‌خوی یا دارایی دکه‌ت ل هه‌ریمین نافخوویی ب به‌راوه‌دکرنا وی جیاوازیی دسامانی دا دناقه‌ه‌را هه‌ریما بو وی چه‌ندی دابکاریت پتر هاریکاری یا هه‌ریم و ده‌فه‌رین هه‌ژار بکه‌ت ب رێیا میکانیزمین دابه‌شکرنا عادیلانه یا سه‌روه‌ت و داهاتی.

لی کیشه‌یا سه‌ره‌کی ل فه‌ریی نه‌فه‌یه کو هه‌می ده‌فه‌رین ئیراقی بی به‌ره‌بوونه ژ سامانیین نه‌فتی تا دئه‌نجام دا ده‌یان کیشه‌و گه‌رفتیین نابووری سه‌ره‌لداینه وه‌کو بیکاری و

تی نه‌گه‌ر چه‌ز بکه‌ت پشکداربیت. لی ژ نه‌ریین گه‌ریه‌ستین پشکداریکرنی نه‌فه‌یه کو دفتین حکومتی که‌سانیین شاره‌زا هه‌بن ژ لایی ته‌کنیکی ویاسایی و دارایی و بازرگانی فه بو نه‌نجام دانا دان و ستاندنان، ول زو‌ربه‌ی جارن شه‌ه‌زه‌ایی یا حکومتان کیم تره ژ یا کومپانیین نه‌فتی ژ لایی ته‌کنیکی و بازرگانی فه (18).

پشتی سالا 2003ی و دروستبوونا ره‌وشه‌کا نوی یا سیاسی ل عیراقی، هه‌ر سی پارێزگه‌هین هه‌ریمی ژ لایی هه‌ریین ئەمریکا فه هاتنه‌ ریزه‌ندکرن وه‌ک باشترین ده‌فه‌رین عیراقی ژ لایی هه‌بوونا سه‌قامگیری یا سیاسی فه. هه‌ر ژ فهی نه‌گه‌ری کومپانیا (DNO) یا نه‌رویجی ئیکه‌م کومپانیا بوویه کو ده‌ست ب پرۆژی لیگه‌ریانی کری ل نه‌فتی ل سالا 2006 ل هه‌ریما کوردستانی، پاشان کومپانیین مینا ژه‌نه‌رال ئینیرجی یا تورکی و گولف بترۆلیوم کایستون یا بریتانی و هیس و کومپانیا ماراسون یا ئەمریکی و ریبیسول و (IBF) یا ئیسپانی و (OM) یا نه‌مساوی و ویسترن اوپل ساندز یا که‌نه‌دی تا سالا 2011 و مورکرنا شه‌ش گه‌ریه‌ستان دگه‌ل کومپانیا ئیسکون موبیل یا ئەمریکی، له‌ورا ئاستی نا‌کوکیان گه‌هسته‌ لوته‌کی پشتی مورکرنا گه‌ریه‌ستین ئیسکون موبیل بو دیتنه‌فه ولیگه‌ریان ل نه‌فتی و به‌ره‌هم ئینانا وی وه‌ک مه‌زن‌ترین کومپانیا نه‌فتی ل جیهانی، زیده‌باری کو نه‌ف گه‌ریه‌سته بووینه ئیکه‌م هه‌ولا مه‌زنه کومپانیه‌کا جیهانی یا نه‌فتی ب سه‌ریپچیکرنا سیاسه‌تا رینگرتی یا کو حکومتا عیراقی په‌یره‌وگری سه‌باره‌ت گه‌ریه‌ستان دگه‌ل کومپانیین نه‌فتا جیهانی و پشکداربوون دمافین مولکداریی دنه‌فتا عیراقی دا (19).

ده‌ستییکا په‌یدا‌بوونا گه‌رفتا دناقه‌ه‌را به‌غدا و هه‌ولیر دزفرتنه‌فه بو سالا 2007، ده‌می هه‌ریما کوردستانی په‌نا بریه به‌ر راکیشانا کومپانیین مه‌زن لیدیف سه‌رکه‌فتنا کومپانیین نه‌فتی و خسته‌نه‌گه‌را کینگه‌هین نوی بین

چه‌وانی یا دابه‌شکرنا ده‌سته‌لانی ریفه‌برن ودابه‌شکرنی
دناڤه‌را حکومه‌تا ناوه‌ندی و حکومه‌تین لوكالی دا (22).

دده‌ستوری ئیراقی دا بی سالآ 2005 ئاماژه به‌فکاربی
کری یه دناڤه‌را حکومه‌تا ناوه‌ندی دگهل حکومه‌تین هه‌ریم
و پارێزگه‌هان بین به‌ره‌م هین ب نه‌فت و سامانین دی بین
سروشتی بو ده‌رخست و ریفه‌برن و به‌ره‌م هینانی نه‌خاسمه
ل کیلگه‌هین نوکه دا، واته نه‌و کیلگه‌هین کارپیکری ل
ده‌می ده‌رچوونا ده‌ستوری، هه‌روه‌کو دما‌دا (112) یا
ده‌ستوری داهاتی (حکومه‌تا فیدرالی دی) رابیت ب
ئیداره‌کرنا نه‌فت و گازی بی ده‌ره‌ینانی ژ کیلگه‌هین نوکه
دگهل حکومه‌تین هه‌ریم و پارێزگه‌هان کو داهاتی وی ب
شیوه‌یه‌کی یه‌کسان به‌ینه دابه‌شکرنا کو بگونجیت دگهل
دابه‌شکرنا سه‌رژماری ل سه‌رتاسه‌ری وه‌لاتی دگهل ده‌ست
نیشان کرنا پشکه‌کی بو وان هه‌ریمین زیان فی که‌فتی ژ
لای رژیما به‌ری فه‌ کو بی به‌ر بووین بو مه‌ره‌ما دا‌بین
کرنا گه‌شه‌پیدانه‌کا یه‌کسان وه‌فه‌سه‌نگ بو ده‌فه‌رین
جو‌راو جو‌ر و نه‌فه‌ چنده ب یاسایی دئینه ریک‌خستن))
زیده‌باری کو دما‌دا (111) ی داهاتی یه (نه‌فت و گازی
مولکی هه‌می گه‌لی ئیراقی یه و هه‌می هه‌ریم و
پارێزگه‌هان)) (23).

حکومه‌تا هه‌ریم کوردستانی هه‌ولدا‌یه کو ب
رینی یا ده‌رکرنا یاسا تایه‌ت ب گازی ونه‌فتی ل‌سالآ
2007 (24) کیشه‌بین یاسایی دگهل حکومه‌تا عیراقی
چاره‌سه‌ربکه‌ت و ماف و مولکداری یا خوه یا نه‌فتی
به‌رجه‌سته‌بکه‌ت، وه‌کو دما‌ده‌ی یا سی پرگا 1 تا 4
ئاماژه کریه وی ئیکی کو حکومه‌تا هه‌ریمی ل‌دیف مادده‌ی
یا (111) یا ده‌ستوری هه‌میشه‌یی عیراقی مافی مولکداری
یا نه‌فتی هه‌یه ل هه‌ریمی ل وان کیلگه‌هین کو پیشی
2005/8/15 کاری ده‌رخستنا نه‌فتی لی هاتیه کرن دگهل

هه‌ژاری وقه‌رزداری و تیک‌چوونا خزمه‌تین فی‌کرنا و
ساخله‌می هه‌ر وه‌کو هه‌می پیشه‌رین ئابووری ئاماژی ب
بی به‌ه‌ربوونا تاکی ئیراقی دکه‌ن ده‌می بیافان دا.

نوکه عیراق خودان پینجه‌م مه‌زنه یه‌ده‌کی جیهانی
دیباڤی پترولی دا، و 90% ژ داهاتین حکومه‌تی پینکدئینیت،
و خودانا میکانیزمه‌کا ناوه‌ندی یه بو بده‌سته‌فه‌ئینانا داهاتین
نه‌فتی ودابه‌شکرنا وی، زیده‌باری کو خودانا میکانیزمین
راسپاردنا ده‌سته‌لانی کارگیری یه دناڤه‌را هه‌ریمین
به‌ره‌مه‌یه‌تیر ب نه‌فتی. مولکداری یا نه‌فت و گازی یا هاتیه
دیارکرنا ل مادده‌یا (111) ژ ده‌ستوری سالآ 2005 و ده‌قی
وی دبیت ((نه‌فت و گازی مولکی هه‌می خه‌لکی عیراقی
یه ل هه‌می هه‌ریم و پارێزگه‌هان)) (21).

لی دیار بوویه کو پرگین په‌یوه‌ست ب مولکداری نه
دروون تا پله‌یه‌کی رینی ل جیه‌جیکرنا وی یا دروست
دگریت، ژ نه‌جمی په‌یدا‌بوونا نا‌کوکی دناڤه‌را حکومه‌تا
هه‌ریم کوردستانی و حکومه‌تا ناوه‌ندی دا. له‌ورا
روونکرنا پرگین مولکداری دی هاریکاریت بو کیم کرنا
نا‌کوکیان. و ماددا (112) ب ئا‌ویه‌کی به‌ره‌ره‌ه به‌حسی
ریفه‌برنا سیسته‌ما نه‌فت و گازی کریه، و جیا‌وازی هاتیه
کرن دناڤه‌را ده‌رخستنا نه‌فتی ژ کیلگه‌هین نوکه و دناڤه‌را
سامانی نه‌فت و گازی بی پاشه‌روژی، و پرگا دوو ژ ماددا
(112) ده‌سته‌لانی دده‌ته حکومه‌تا ناوه‌ندی و حکومه‌تین
هه‌ریم و پارێزگه‌هان ب شیوه‌یه‌کی هه‌فپشک بو دارژت‌نا
سیاسه‌تین ستراتیژی ژ پینجه‌مه‌ت پینخستنا سه‌روه‌ت
و سامانی نه‌فت و گازی بشیوه‌یه‌کی کو باشترین مفا بو
گه‌لی ئیراقی بده‌سته‌فه‌یه‌ت ب پشتبه‌ستن ب نویت‌ترین
ته‌کنولوژی و بنه‌مایین بازاری و هاندانا و به‌ره‌م ئینانی.
وه‌ر ژ نه‌گه‌ری فی چهن‌دی نا‌کوکیه‌کا سیاسی یا مه‌زن
دروست بوویه ژ به‌ر نه‌روونی و نه‌ناشکرایی سه‌باره‌ت

تا راده‌کی نه‌ف داخازین وان توندوتیژی ژئی په‌یدا بو و کارین تیکده‌رانه لدرژی هیلین فه‌گوه‌استنا نه‌فتی هاتنه نه‌نجام دان، و لدوماهیی حکومتا ناوه‌ندی یا نایجیری رازی بوو کو پشکا (13%) ژ داهاتی نه‌فتی بو ده‌فهرین به‌ره‌م هین به‌یتته مه‌زاختن (26).

ئیک ژ کیسه‌یین دی ل ده‌ستوری عیراقی دا، نه‌فه‌یه کو دماددا (111) وه‌ک تیبینی به‌حسی نه‌فت و گازی دکتن و چ ناماژه ب سامانین دی یین سروشتی نه‌کری به چونکه ئیراق ب هه‌ریما کوردستانی فه‌ یا ده‌وله‌مهنده ب هه‌می جورین سامانین سروشتی کو دکارین بو پاشه‌روژا نابوری یا مفایه‌کی باش ژئی وه‌ربگرین .

هه‌روه‌سا ماددا (112) ناماژه ب وه‌به‌ره‌م هینانی کره‌یه دیبافی نه‌فت و گازی ل کیلگه‌ هین نوکه وه‌هنوکه‌یی دا ب ریا هه‌فکاریا دناقه‌را حکومتا ناوه‌ندی و حکومتین هه‌ریما و پاریزگه‌هین به‌ره‌مه‌ین، لی نه‌فه‌ چنده بویه ئیک ژ خالین ناکوک دناقه‌را هه‌می لایه‌نان چونکه چ ناماژه ب کیلگه‌هین پاشه‌روژی نه‌دایه، و پرانیا نه‌و گریه‌ستین کو حکومتا هه‌ریمی ژئی دگهل کومپانین بیانی مورکرین هه‌می سه‌باره‌ت کیلگه‌هین نوئی بوویه نه‌فین کو لده‌فهرین جوداجودا ل کوردستانی کار ل ده‌ریخستنا نه‌فتی هاتنه‌ کرن کو ژمارا وان گریه‌ستا گه‌هشتیه (57) گریه‌ستین جورا و جوژ (27).

لدوماهیی دکارین بیژین کو کیسه‌که ل فیری کیسه‌یه‌کا ده‌ستوری نینه سه‌ه‌رایه‌ی هه‌بونا شاشی و خالین نه‌رتی ده‌ستوری ئیراقی دا یا سالا 2005 ی چونکه ل هه‌ردوو ماددین ده‌ستوری (111) و (112) و یین لیدیفا دا چاره‌سه‌ریا دوسه‌یا نه‌فتی هاتیه‌کرن و پیاده‌کرن وان پیقه‌رین پیدافی یین بکارئینانا داهاتی نه‌فتی ژ وانا ژئی پیقه‌ری سه‌رژماری و پیقه‌ری بی باربوونی ژ داهاتی بتایه‌تی

پشکا خه‌لکی عیراقی ب گشتی کو ل مادده‌ی یا (112) هاتیه‌ریکخستن.

هه‌روه‌سا یاسا نه‌فت و گازا هه‌ریمی مافی ده‌ته حکومتا هه‌ریمی کو دگهل حکومتا عیراقی پشکداریی بکه‌ت ل ریقه‌برنا پروسین نه‌فتی یین تایه‌ت ب کیلگه‌هین به‌ره‌مه‌ین پیسی 2005/8/15 ل ناخا هه‌ریمی دا لیدیفا حوکمی پرگا ئیکی ژ مادده‌ی یا (112) یا ده‌ستوری فیدرالی.

دبرگین ده‌ستوری دا بومه‌ دیاریت کو ده‌ستوری ئیراقی ناماژه ب سامانی نه‌فت و گازی کره‌یه ب وی حسابی کو ریژه‌یا 90% ژ داهاتین وه‌لاتی پیک دینت و دبیتته مولکی هه‌می تاکین ئیراقی ل هه‌می هه‌ریم و پاریزگه‌هان و کومکرنا وان سامانان ده‌ستی حکومتا ناوه‌ندی دا، هه‌روه‌کو ماددا (106) داخاز کره‌یه کو یاسایه‌کی ده‌ریخت بو چاقدیری کرنا دابه‌شکرنا داهاتین ده‌وله‌تی ژ پیخه‌مه‌ت جه‌ ئینانا دادپه‌روه‌ریی ددابه‌شکر و ئیداره‌کرن هاریکاریی وه‌خشین و قهرزین نیف ده‌وله‌تی وه‌می سامانین دارایی ب ناوایه‌کی شه‌فافانه (25).

لی نه‌گه‌ر ل فان هه‌ردوو ماددین ده‌ستوری (111) و (112) بنیرین دی بینین کو ژبلی کیماسین و لی گه‌له‌ک نه‌رمی نواندن تیدا هه‌یه‌ گه‌له‌ک شروفه‌کرنین جورا و جور دده‌ت بشیوه‌یه‌کی کو هه‌ر ئیک ژ حکومتا ناوه‌ندی و حکومتین هه‌ریم و پاریزگه‌هان ب نیرینه‌کا جیاوازل وان هه‌ردوو مادده‌یان دنیترین کو دگهل به‌رژه‌وه‌ندی یا وان بگوتن، کو دئه‌نجام دا ناکوکی ل سه‌ر په‌یدادین تا ئاستی روی ب روی بوونه‌فایا چه‌کدارژی، نه‌گه‌ر چاره‌سه‌رین گونجایی بوونه‌ئینه‌ دیتن، و نمونه‌ ژئی زورن ل سه‌ر فی چه‌ندی: وه‌کو ل نایجیریا ده‌می نه‌و هه‌ریمین به‌ره‌م هین زه‌ره‌م‌ند بووین ژ دابه‌شکرنا داهاتی نه‌فتی، و داخاز کرن کو پشکه‌ک ژ وی داهاتی بو ده‌فهرین وان به‌یتته مه‌زاختن

پشتی قوناغا سالا 2003 سه‌ره‌رای هه‌بوونا ده‌ستوری هه‌میشه‌یی و سازه‌یی ده‌وله‌تی یین جورا و جور، لی عه‌قلیه‌تا ناوه‌ندگی‌ری و به‌رژوه‌ندی‌ین سیاسی یین جیاواز هه‌ر یا زال بوویه ده‌زر و مه‌ژی ده‌سته‌لات‌داری‌ن نوی یین عیراقی ب شیوه‌یه‌کی نه‌شیاینه سه‌ره‌ده‌ریه‌کا سیاسی یا شارستانیه‌نا ده‌گل هه‌ریما کوردستانی بکه‌ن وه‌ک هه‌ریمه‌کا فیدرال.

4. هه‌بوونا ماددین ده‌ستوری یین تابه‌ت ب نه‌فت و گازا سرۆشتی وه‌می کانزاین دی تر و سه‌پاندنا پینگریان ب سه‌ر هه‌می هه‌ریما دا کو هه‌ر پینگافه‌کا به‌افیتن بو مورکنا گریبه‌ست و پرۆتو کولین ده‌ره‌ینان و فرۆشتنا نه‌فتی دقیت لیدیف رازه‌مه‌ندیا به‌غدا بیت، له‌ورا هه‌ر هه‌وله‌کا حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی کری بو سه‌ره‌خو فرۆشتنا نه‌فتی یا تووشی چه‌ندین ئاسته‌نگ و گرفتا بووی ل سه‌ر ئاستی جیهانی و بازارین نه‌فتی.

5. دسیسته‌مین فیدرالی دا به‌رده‌وام کیشه‌یا ل هه‌ڤ تینه‌گه‌هشتی دنایه‌را ناوه‌ند وه‌ریما دا په‌یدادیت سه‌باره‌ت سنووری ئه‌رک و ده‌سته‌لاتان، ل قیری هه‌بوونا سه‌رخوه‌بوونا ئابووری و دارایی دی کاره‌کی گرنگ بیت ژ پینحه‌مه‌ت بوژانه‌فیا هه‌ر هه‌ریمه‌کا فیدرال، پینچه‌وانه‌ی قی ئیکی کوم فه‌بوونا ده‌سته‌لاتان ب ئاویه‌کی ره‌ها لجه‌م حکومه‌تین ناوه‌ندی دی بیته‌ هوکاری په‌یدا بوونا ئاسته‌نگ و گرفتین سیاسی و کارگیری وژ ده‌ستدانا دادپه‌روه‌ری ل بکارئینانا سامانین به‌رده‌ست دا.

6. ئاماژه‌کرنا ب ئه‌زمونا فیدرالی ل ئیراقی دی بینین کو پرانیا کیشه‌یین دنایه‌را به‌غدا وه‌ریما کوردستانی دزقرنه فه بو ئیشکالیه‌تین ده‌ستووری و تینگه‌هشتنا جیاواز بو ئه‌و مافین ده‌ستوری دا هاتین، چونکه دق بیافی دا خویندنا حکومه‌ت و ده‌سه‌لاتا ناوه‌ندی یا جیاوازه ده‌گل خویندنا کوردان بو برگه و ماف و ئه‌رکین ده‌ستوری هه‌میشه‌یی سالا 2005 ی ئاماژه‌یی هاتیه‌ کرن، نمونه ژی هه‌بوونا

بو وان پاریزگه‌ه و هه‌ریمین زیان قیکه‌فتی ژ نه‌نجامی سیاسه‌تین رژیما سیاسی یا به‌ری.

ل قی پرسی دا دوو کیشه‌یین سه‌ره‌کی دمینن وه‌ک ده‌رگه‌ه و سه‌ره‌تایه‌ک بو چاره‌سه‌ر کرنا گرفتا نه‌فتی ئه‌وژی چه‌وانی یا ئیداره‌کرنا قی سامانی، ویا دوویی ژی ئیداره‌کرنا داهاتی نه‌فتی یه، له‌ورا ئه‌ڤ چه‌نده تنی ب هه‌بوونا ماددین تابه‌ت ده‌ستوری فه چاره‌سه‌ر نابن به‌لکو پیندقیه‌ بیته‌ یاسا و ل جفاتا نوینه‌ران ده‌نگ بو به‌یته‌دان و په‌سه‌ند بکه‌ن زیده‌باری کاراکرنا یاساین نه‌فت و گازی کو هه‌تا نوکه بتنی وه‌ک ره‌شنفیس مایه‌فه و نه‌چویه دبیاقی جی به‌جی کرنی دا.

ده‌ره‌ئه‌جام

1. هه‌بوونا سیسته‌مین فیدرالی ل وه‌لاتین فره نه‌ته‌وه و جیاواز ژ لایی نه‌ته‌وايه‌تی و زمان و کلتووری فه پیندقیه‌کا زۆر گرنگه‌ بو ریگرتن ل سه‌ره‌لدانا کیشه و ناکوکیین سیاسی و ئابووری بتابه‌تی ل سه‌ر سامانین سرۆشتی، وه‌هولدان بو پشکداری پینکرنه‌کا راسته‌قینه یا هه‌می نه‌ته‌وه وه‌ریمان ل دروستکرنا بریارا سیاسی - ئابووری و دابه‌شکرنا سه‌روه‌ت و سامانان ب ئاویه‌کی یه‌کسان و دادپه‌روه‌رانه.

2. ئه‌زمونا فه‌گوه‌استنن سیاسی به‌ره‌ف سیسته‌مین دیموکراسی ل ناڤ وه‌لاتین ژنوی پینگه‌هشتی دا وژوانا ژی وه‌لاتین خودان نه‌فت و سامانین دی یین سرۆشتی نه‌شیاینه بنه‌مایین حوکمی دامه‌زاروویی ب دروستی بچه‌سپین ل ب به‌رچاڤ و هرگرتنا گۆرانکاریین نوی سیاسی و جیهانی و فه‌بوونا ئابووری و جیهانبوونی.

3. ناکوکیین به‌رده‌وام ل سه‌ر سامانین سرۆشتی (نه‌فت و گاز) وه‌ک نمونه، ئیک بوویه ژ گرفتین سه‌ره‌کی ل ئافاکرنا سیسته‌مه‌کی دامه‌زاروویی یی دیموکراسی ل عیراقی

یاسایی دگهل حکومتا عیراقی چاره‌سه‌ربکته و ماف و مولکداری یا خوه یا نه‌فتی به‌رجه‌سته‌بکته، هه‌روه‌سا نه‌ف یاسایه مافی دده‌ته حکومتا هه‌ریمی کو دگهل حکومتا عیراقی پشکداریی بکته ل ریقه‌برنا پرۆسین نه‌فتی یین تاییه‌ت ب کیلگه‌هین به‌ره‌مه‌هین پیشی 2005/8/15 ل ناخا هه‌ریمی دا ل‌دیف حوکمی پرگا ئیکی ژ مادده‌ی یا (112) یا ده‌ستوری فیدرالی.

پیشنیار

1. پندقی یه هه‌ردوو لایه‌ن بزقرنه‌فه بو ده‌ستوری هه‌میشه‌یی ژ بو چاره‌سه‌رکنا پرۆسین سه‌رده‌ریکرنی ب سامانین سرۆشتی ل بن سیبه‌را سیسته‌ما فیدرالی دا وب مفا وهرگرتن ژ سه‌ربورین سه‌رکه‌فتیانه یین وه‌لاتین فیدرال ل جیهانی و شیره‌تین ناوه‌ندین نیف ده‌وله‌تی یین کو دفی واری دا کاردکه‌ن.

2. ل هه‌ردوو ماددین ده‌ستوری (111) و (112) دیاربوویه کو پرگین په‌یوه‌ست ب مولکداریی نه‌ دروون تا پله‌یه‌کی ری ل جیه‌جیکرنا وی یا دروست دگرت، ژ نه‌نجامی په‌یدا‌بوونا ناکوکیی دن‌اقبه‌را حکومتا هه‌ریما کوردستانی و حکومتا ناوه‌ندی دا. له‌ورا روونکرنا پرگین مولکداریی دی هاریکاریت بو کیم کرنا ناکوکیان دن‌اقبه‌را ناوه‌ند و هه‌ریما کوردستانی سه‌باره‌ت هه‌ر پرۆزه‌کی پاشه‌روژی دیبایفی ده‌رخستن و شاندا نه‌فتی بو ده‌رفه.

3. هه‌بوونا پندقیه‌کا ب فهر ب راستقه‌کرنا هه‌ردوو ماددین 111 و 112 یین ده‌ستوری هه‌میشه‌یی، چونکه دماددا 111 دا تنی ئاماره ب نه‌فت و گازا سرۆشتی هاتیه کرن بیی ئامازه‌کرن ب داهات و کانزایی دی تر، دده‌مه‌کی دا ناخا عیراقی و هه‌ریما کوردستانی یا ده‌وله‌مه‌نده ب هه‌می جوړین کانزایان کو ره‌نگه‌ گرنگیه‌کا هنده‌ک کانزایان کیم تر نه‌بیت ژ نه‌فت و گازا سرۆشتی. هه‌روه‌سا سه‌باره‌ت ماددا 112 کو چ ئامازه‌یه‌ک ب

خویندنا جیاوازی بو سه‌رده‌ری کرن دگهل سامانین سرۆشتی (نه‌فت بو نمونه) یا کو دده‌ستوری ئیراقی و هه‌ردوو مادین 112,111 پینداگری ل سه‌ر هاتیه کرن.

7. ل ئەزموونا پشتی سالای 2003 یی یا ئافا کرنا عیراقا نوئی بو مه‌ دیاربوویه کو کیشه‌ و عیبه‌رت تنی دگوه‌ورینا ره‌وشا سیاسی و هه‌بوونا یاسا و ده‌ستوری ل هه‌ر وه‌لاته‌کی دا نینه، به‌لکو پندقی یه گوه‌ورین دنیرین و عه‌قلیه‌ت و سه‌رده‌ری یا ده‌سته‌لانی دا به‌یتنه کرن ب مفا وهرگرتن ژ ئەزموونین سه‌رکه‌فتیانه یین فیدرالی ل جیهانی و هه‌ریما روژه‌ه‌لاتا نافین، کو بیگومان ده‌سته‌لاتدارین وه‌لاتی نه‌ف راستیه ل به‌رچا‌ف نه‌کریه.

8. هه‌بوونا هه‌لسوکه‌فتین جیاواز ژ لایی هه‌ر ئیک ژ حکومتا ناوه‌ندی و حکومتا هه‌ریمی فه پتر مه‌ترسیی بو کومپانین نه‌فتی دروست کرن ژ لایی سیاسی و وه‌به‌ره‌م هینانین پاشه‌روژی و هه‌نارده‌کرنا به‌ره‌می، ول بن سیبه‌را نه‌بوونا ریکه‌کته‌فتنه‌کا هه‌فیشک، هه‌ردوو لایه‌نان ریکن جو‌را و جو‌ر بکارئینانه دیبایفی مورکرنا گریبه‌ستان، بو نمونه گریبه‌ستین هه‌ریما کوردستانی بریتی یه ژ گریبه‌ستین پشکداریکرنی یه دبه‌ره‌م هینانی دا، دده‌مه‌کی دا گریبه‌ستین حکومتا عیراقی شیوه‌یی گریبه‌ستین خزمه‌تی (عقود الخدمه) نه‌ دگهل کومپانین نه‌فتی مورکرینه.

9. کیشه‌یا سه‌ره‌کی ل به‌رده‌م سیسته‌ما فیدرالی ل عیراقی نه‌فه‌یه کو هه‌می ده‌فه‌روپاریزگه‌ه و هه‌ریمین فی وه‌لاتی بی به‌هر بوینه ژ سامانین نه‌فتی و پرۆگامین گه‌شه‌پیدانی یین یه‌کسان له‌ورا دئه‌نجام دا هه‌موو پیقه‌رین ئابووری و جفاکی ئامازه‌یه‌کا نه‌رینی تومارکرینه و هه‌کو بیکاری و هه‌ژاری وقه‌رزداری و تیکچوونا خزمه‌تین فی‌کرن و ساخله‌می و... هتد.

10. حکومتا هه‌ریما کوردستانی هه‌ول‌دایه‌ کو ب ری یه‌ ده‌رکرنا یاسا تاییه‌ت ب گاز و نه‌فتی ل‌سالای 2007 کیشه‌یین

(5) Nancy E. Soderberg & David L. Phillips, Task Force Report State-Building in Iraqi Kurdistan, Institute for the Study of Human Rights, Columbia University, 2015, Available in the Following website: <http://hrcolumbia.org>

(6) د. نغم محمد صالح، الفيدرالية في الدستور العراقي لعام 2005 الواقع والطموح، مجلة دراسات دولية، العدد (41)، كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، ص ص 4-5.

(7) Robin Mills, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, OIES PAPER: WPM 63, University of Oxford- Oxford Institute for Energy Studies, 2016, P3. ...

(8) Núria Tomàs & Ana Vilellas, 2009, The Kurdistan Autonomous Region: risks and challenges For peace, School for a Culture of Peace (Escola de Cultura de Pau), Universitat Autònoma de Barcelona, Available in the Following website: <http://escolapau.uab.cat>

(9) The Middle East Institute, Iraq's Petroleum Industry: Unsettled Issues, Special Edition, Washington, DC, Available in the Following website: at <http://www.mei.edu>

(10) هه‌فدینه‌نەك دگهل راویژکاری ئابووری یی حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی لروژا 2015/12/25.

(11) جواد کاظم عبد نضیف البکری، اساس توزیع الثروات في الانظمة الفيدرالية، من منشورات مكتبة جامعة بابل المفتوحة الوصول للاوراق البحثية، 2011، بحث متوفر على موقع المكتبة بالانترنت: www.repository.uobabylon.edu.iq

* ئابووری یا مولکانه‌یی تیگه‌هه‌که ئاماژه‌یه ب وان وه‌لاتین کو نعیماده‌کا مه‌زن دکهنه‌ل سه‌ر سامانین سرۆشتی یین ل ژێر نه‌ردی دا دئینه‌ دین بو پر کرنا داهاتین خوه‌ یین دارایی، له‌ورا نه‌ف جوره وه‌لاتانه‌ گرنه‌که‌کا مه‌زن ب پرۆسین به‌ره‌مه‌داری یا ئابووری ناده‌ن بتایه‌تی وه‌لاتین خودان نه‌فت کو درافه‌کی گه‌ره‌نتیکری بو بودجه‌یا وه‌لاتی دابین دکه‌ت، و نه‌ف وه‌لاتانه‌ خودان ئاسته‌کی بلندن ژ خوشگوزهرانی (ده‌وله‌تا خوشگوزهران) و خودان سیسته‌مین ئابووری کو دبیزنی سه‌رمایه‌داری یا ده‌وله‌تی، و پرانیا وه‌لاتین یقی جوری خودان سیسته‌مین پادشایه‌تی یا گشتگیرینه‌ ب حوکمی دوره‌یلنی وان یی ئابووری و جفاکی، و حکومه‌تین وان کونترۆل ب سه‌ر ته‌فایا سامانین سرۆشتی و نه‌فتی هه‌نه، و سه‌رده‌ریکون دگهل داهاتین مولکانه‌ ژێ (نه‌فت وه‌ک نمونه‌) ب ئاویه‌کی راسته‌وخو ب ناراسته‌یین سیاسی و بیروگراتی یا ده‌وله‌تی فه‌ داغبار دبیت، و ده‌وله‌ت ژێ زوژ یا جیاوازه‌ دگهل ده‌وله‌تین مودیرن و نه‌فتین ب ئاویه‌کی سرۆشتی لدیف رێوره‌وا میژووی و شارستانی په‌یدا بوون.

(12) احمد عیسی الفتلاوی، النظام الفدرالي و توزيع السلطات طبقا لدستور العراق، مجلة كلية الفقه، جامعة الكوفة، العدد (5) السنة 2007، ص ص 164-184.

(13) دستور جمهورية العراق، 2005.

کینگه‌هین نه‌فتی یین پاشه‌روژنی نه‌ کرینه‌ وبتنی پیداکری ل سه‌ر کینگه‌هین هه‌نوکه‌یی کری یه‌ کو فیايه‌ ب ئاویه‌کی هه‌فپشک ژ لایئ ناوه‌ند و هه‌ریمی فه‌ ئیداره‌ کرنا وان به‌یته‌ کرن.

4. پیدافی یه‌ حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی و حکومه‌تا ناوه‌ندی خودان سیاسه‌ته‌کا ئیکگرتی بن دبیافی گریه‌ست و ده‌رخستن و هه‌نارده‌کون وب بازارکرنا نه‌فتا عیراقی تا بکارن هه‌فه‌سه‌نگیا ئابووری یا فی وه‌لاتی ل بازارین جیهانی دا بیاریژن و نه‌فتی نه‌رزان فرۆش نه‌که‌ن و دویر پیخن ژ ناکو کین سیاسی ل وه‌لاتی.

5. پیدافی یه‌ حکومه‌تا عیراقی مفایی ژ هه‌می نه‌زمون و سه‌ربورین چووی و هه‌رگیرت و ئیدی مه‌حاله‌ ب عه‌قلیه‌ته‌کا ناوه‌ندگه‌رایي بکاریت هه‌ریما کوردستانی دورپیچ بکه‌ت ژ لایئ ئابووری فه‌، و پیدافی نه‌رمی نواندنه‌ک هه‌بیت بو شورپیکرنا ده‌سته‌هلانان نه‌ ببتنی بو هه‌ریما کوردستانی به‌لکو هه‌تا بو پارێزگه‌هین به‌ره‌م هین ژێ.

په‌راویژ

(1) فرانسيس فوكوياما، بناء الدولة. النظام العالمي ومشكلة الحكم والادارة في القرن الحادي والعشرين، ترجمة مجاب الامام، من منشورات مكتبة العبيكان، الرياض. المملكة العربية السعودية، 2007، ص ص 30-50.

(2) بيگومان عیراق ژێ وه‌کو هه‌ر وه‌لاته‌کی ژنوی پیگه‌هیشتی نه‌ف ساخله‌ت و سیمایه‌ ب سه‌ر ئابووری یا وی دا دزالن بتایه‌تی ده‌می ئابووریه‌کا تاك لایه‌نی بیت وبتنی پشتب ستنی ب سه‌ر داهاتی نه‌فتی بکه‌تن بو پاره‌دارکرنا بودجا گشتی، و زالبوونا فه‌لسه‌فه‌یا که‌رتی گشتی و حکومه‌ت ب سه‌ر هه‌می که‌رتین دی تر، له‌ورا دئه‌نجام دا بیروکرته‌تا کارگیری و بیکاری یا فه‌شارتی په‌یدا دبیت و ریژه‌یا پشکداری یا که‌رتین دی دسه‌رجه‌می داهاتی ته‌وه‌ی دا کیم دبیت

(3) international Transparency Organization, Corruption Perceptions Index, Annual Report, 2015, P6.

(4) حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی، یاسا و به‌ره‌م هینانی یا ژماره

(4) یا سالا 2006.

- (14) جواد کاظم عبد نضيف البكري، مصدر سابق، ص 4.
- (*) پشتي چنهدين بزافين نيّف دهوله تي هاتينه کرن بو هاريكاريكرن وکيم کرنا کاريگهريين گه ماروي يا نابووري يا نيّف دهوله تي ل سهر خه لکي عراقي، دنه نجامدا حکومه تا عراقي يا وي ده مي ونه ته وهيين نيکگرتي گه هشته ريککه فتنه کي لديد بريارا (986) بو فروشتنا نهفنا عراقي کو ب بريارا (نهفت بهرامهر خوړاکي) هاتيه نياسين وبو نيک: م جار لسالا 1996 عراقي دهست ب فروشتنا نهفتي کر بو بازارين جيهاني ل ژير سهر پهرشتي يا نه ته وهيين نيکگرتي.
- (15) Luay J. Al-khatteed, The Geopolitics of Natural Gas - Natural Gas in the Republic of Iraq, Belfer Center and Rice University's Baker Institute Center for Energy Studies, Harvard University, 2013, P 24.
- (16) Luay J. Al-khatteed, 2013, PP 24-25.
- (17) مضر منعم السباهي، دليل صناعة النفط وأثرها الاقتصادي في العراق، من منشورات معهد العراقي للاصلاح الاقتصادي، 2012، ص 16-17.
- (18) جينيك رادون، ألقباء عقود النفط: اتفاقيات الامتياز والمشاريع المشتركة واتفاقيات المشاركة بالانتاج، من منشورات انترنيوز (internews Local Voices, Global change)، ص 5-6.
- (19) دراسة: تقويم النفط العراقي، الدليل المرجعي من open Oil، ص 37. على الموقع: www.openoil.net
- (20) مجموعة الازمات، العراق والآكراد: الرهانات المرتفعة في لعبة النفط والغاز، تقرير الشرق الاوسط، رقم 120، 2012، ص 8-10.
- (21) دستور جمهورية العراق لسنة 2005.
- (22) سوجيت شودري وآخرون، النفط والغاز الطبيعي: أطر دستورية لمنطقة الشرق الاوسط وشمال أفريقيا، من منشورات مركز العمليات الانتقالية الدستورية والمؤسسة الدولية للديمقراطية والانتخابات وبرنامج الامم المتحدة الانمائي، 2014، ص 64.
- (23) دستور جمهورية العراق 2005، مواد 111 و 112.
- (24) قانون النفط والغاز لحكومة اقليم كردستان العراق، رقم (22) لسنة 2007.
- (25) سوجيت شودري وآخرون، 2014، ص 65.
- (26) جواد کاظم عبد نضيف البكري، مصدر سابق، ص 5.
- وللمزيد انقر:
- دافيد كاميرون، انجاح الفيدرالية في العراق، من منشورات (Forum of Federations)، 2006، ص 9.
- (27) Kurdistan Region Government, Ministry of Natural Resources.

تشير هذه الدراسة الى تجربة اقليم كردستان مع حكومة بغداد خلال الفترة 2005 - 2016 حول مسألة ادارة الموارد الطبيعية (النفط والغاز الطبيعي) خصوصاً مما جاء فيها في الدستور العراقي الدائم لسنة 2005 والذي اشار الى هذه المسألة بشكل واضح في ضوء المواد (111) و (112) بالرغم من عدم وضوح شكل ملكية النفط والغاز الطبيعي. والتأكيد على الحقول الحالية فقط دون وجود إشارة الى الحقول المستقبلية، فضلاً عن وجود ضوابط قانونية صارمة التي فرضها الدستور على اقليم كردستان حول ابرام العقود النفطية مع الشركات الاجنبية وشرط موافقة بغداد لتلك العقود. كما ان هذه المسألة اختلطت مع العوامل السياسية، وتسبب في ظهور الخلافات السياسية وعدم الاستقرار واندلاع الحروب المستمرة وترسيخ ثقافة التفرد بالسلطة والتي بقيت مستمرة آثارها الى يومنا هذا، بالرغم من ظهور عراق جديد بعد سنة 2003 وخطى خطوات نحو ديمقراطية النظام السياسي، وحتى اقليم كردستان تأثر نظام الحكم فيه ذات طابع تسلطي حالها كحال الدول النفطية نتيجة انعدام الشفافية في ابرام العقود وتصدير النفط. لذا فالمشكلة لا تكمن في تغير الوضع السياسي بقدر الحاجة الى تغير في الرؤية والعقلية ومعاملة السلطة بالاستفادة من التجارب الناجحة للفيدرالية في العالم والشرق الاوسط وفي المنظور الاقتصادي، وبالرغم من تجربته الطويلة في استخراج وتصدير النفط، بقي العراق والى يومنا هذا الدولة الريعية وصاحب اقتصاد احادي الجانب، وبقي النفط مصدر رئيس للحصول على الايرادات وتمويل الموازنة العامة للدولة، والتي على ضوءها يتم تخصيص حصة اقليم كردستان البالغة (17%)، فضلاً عن سيادة العقلية المركزية في بغداد وعدم تقديمها التنازلات للكورد لغرض مشاركتهم في صنع القرار السياسي وادارة مواردها الطبيعية، وعدم اعطاء الاقليم فرصة استقلالية القرار في هذا المجال.

ABSTRACT

This study refers to the Kurdistan Region's experience with the Baghdad government during the period 2005-2016 on the issue of management of natural resources (oil, natural gas), especially in which he said the permanent Iraqi constitution of 2005, which pointed to this matter clearly in the light of the articles (111) and (112) despite the lack of clarity of oil and natural gas form of ownership. And the emphasis on all the existing fields without a reference to future fields, as well as the existence of strict legal controls imposed by the Constitution on the Kurdistan Region on the conclusion of oil contracts with foreign companies and the requirement for approval of Baghdad to those contracts. Also, this issue mingled with political factors, caused the emergence of political differences and instability and the outbreak of the ongoing wars and consolidating the culture of autocracy that has remained constant effects to this day, in spite of the emergence of a new Iraq after the year 2003 and the pace of steps towards democratization of the political system, and even the province of Kurdistan affected the system of government in which authoritarian nature as do oil-producing countries as a result of the lack of transparency in the contracting and export of oil. So the problem does not lie in the changed political situation as far as the need for a change in vision, mental and Treatment Authority to benefit from successful experiences of federalism in the world and the Middle East.

In the economic perspective, and in spite of long experience in the extraction and export of oil, Iraq has remained to the present day state of the renter and the owner of a unilateral economy side, and stayed oil source chairman for revenue and finance the state budget, and against which is to allocate a portion of the Kurdistan Region amounting to (17%) as well as the rule of the central mental in Baghdad and its failure to provide concessions to the Kurds for the purpose of their participation in the political decision-making and management of natural resources making, not to give the region autonomy of decision in this area a chance.